

Torgersensaken – avføringsbeviset

1 Innledning

I forbindelse med Fredrik Fasting Torgersens begjæring om gjenåpning av Eidsivating lagmannsretts dom av 16. juni 1958 har jeg påtatt meg å gjøre en utredning av de såkalte tekniske bevis i saken.

Med dette presenteres utredningen av det såkalte avføringsbeviset.

Utredningen er bygget opp slik:

I avsnitt 2 redegjøres for bevismaterialet. Avsnitt 3 redegjør for oppnevningen av sakkyndige. Avsnitt 4 inneholder en omfattende gjennomgang og vurdering av de sakkyndige erklæringene som ble presentert vedrørende avføringsbeviset i 1958. Avsnitt 5 inneholder en tilsvarende gjennomgang av de sakkyndiges forklaringer og aktors og forsvarers prosedyre under hovedforhandlingen. Avsnitt 6 redegjør for statsadvokat Dorenfeldts etterfølgende uttalelse om bevismaterialet. Avsnittene 7, 8 9 og 10 redegjør for og vurderer behandlingen av avføringsbeviset – herunder nye sakkyndige utredninger – ved behandlingen av tidligere begjæringer om gjenopptakelse og gjenåpning. Det går særlig inn på Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse av 8. desember 2006. Avsnitt 11 inneholder en nærmere gjennomgang av avføringsbeviset, før det gjøres en kort oppsummering i avsnitt 11.

2 Bevismaterialet

2.1 Materiale funnet på drapsstedet og på avdøde

Drapsnatten ble det funnet og sikret avføring på det angivelige drapsstedet i Skippergaten 6 b¹. I forbindelse med obduksjonen ble det funnet avføring på Rigmor Johnsens strømpeholder – angivelig på bakre høyre strømpestropp – og på utsiden av hennes høyre lår. Obduksjonsrapporten beskriver ”strømpeholder som var hel, svidd på venstre side, på høyre side tilsølet med avføring på samme måte som på utsiden av høyre lår,...”.² Materialet ble sikret og overlatt til Kriminallaboratoriet.

En ytterligere avføringsprøve er i etterfølgende dokumenter opplyst å være hentet fra Rigmor Johnsens underskjørt. I beskrivelsen av hennes klær i en rapport av 26. februar 1958³ uttaler imidlertid Kriminallaboratoriet i beskrivelsen av skjørtet at det ”

¹ Dok. 2 s. 2, dok 26, underbilag 5, s. 2.

² Dok. 19 s. 1.

³ Dok. 26 underbilag 16 s. 2.

(i)nnvendig baktil sees en del flekker av inntørret avføring.” Beskrivelsen av underskjørtet nevner ikke avføring. Det må etter dette legges til grunn at disse prøvene stammer fra skjørtet, ikke fra underskjørtet. Det er tvilsomt om dette har noen selvstendig betydning. Betegnelsen ”skjørtet” benyttes på disse prøvene i det følgende.

2.2 Materiale funnet på Torgersen

2.2.1 Antrekk 1

Antrekk 1 er den brune dressen og den mørkeblå frakken som Torgersen hadde på seg inntil han var hjemme og skiftet i tidsrommet kl 2330-0030. På føttene hadde han brune sko med gummihæler. Det er dette antrekket han hadde på seg da han i følge politiets hypotese skal ha drept Rigmor Johnsen i trapperommet i Skippergata 6 b og brakt liket ned i kjelleren. På dette antrekket ble det ikke funnet spor av avføring. Dette gjelder også skoene.

2.2.2 Antrekk 2

Antrekk 2 er de blå buksene, den brune ytterjakken og turnskoene som Torgersen hadde på seg etter å ha vært hjemme og skiftet og da han ble pågrepet av politiet.

I forbindelse med inkvireringen 7. desember 1958 ble Torgersen fratatt disse klærne⁴. Det ble funnet stoff som ble antatt å være avføring på hans venstre turnsko⁵. Funnet er beskrevet slik i rapport av 20. februar 1958 fra Kriminalpolitisenralen:

”På venstre sko er det fastklebet noe mørkt stoff i forkant av hælen (Prøve 8a). Stoffet er mykt. På gummikanten på venstre side ved gelenken og hælen er det flekker av et liknende brunt stoff (prøve 8 b). Stoffet har tydelig lukt av ekskrementer.”

Senere⁶ ble det funnet spor som ble antatt å være avføring, på skuffen i den ene av to fyrstikkesker i jakkelommen – det er ikke oppgitt i hvilken lomme – og i venstre bukselomme. De to siste funnene omtales delvis som flekker og klumper. Det er klart at det dreier seg om svært små kvanta. ”Fragmenter” er antakelig den mest dekkende beskrivelsen.

⁴ Dok. 6 s. 2.

⁵ Dok. 26 underbilag 7 s. 4.

⁶ Jf. punkt 3.4.2 nedenfor.

3 Oppnevning av sakkyndige i 1958

30. desember 1957 oppnevnte Oslo forhørsrett bl.a.

”b) professor dr. med. C. S. Aaser og lege Valentin Fürst for å uttale seg om den mulige fæcesflekk på siktedes ene turnsko, og c) professor Henrik Printz til som sakkyndig å uttale seg om neglavskrap fra sikt. og avdøde, fundne fyrstikker på åstedet og på sikt., eventuelt plantemateriale i støv osv.”⁷

Oppnevningen ble supplert 12. februar 1958, da bl.a. professor Ove Arbo Høeg ble oppnevnt til *”som sakkyndig å utale seg om de forskjellige funn som er gjort i forbindelse med saken.”⁸*

Som det fremgår av gjennomgangen nedenfor hadde de sakkyndige Fürst og Aaser forut for oppnevningen allerede utført arbeid i saken på oppdrag fra politiet.

4 De sakkyndiges skriftlige rapporter

4.1 Fürst

I brev av 9. desember 1957 fra Kriminallaboratoriet ble Fürsts oppdrag angitt slik:

”Under henvisning til telefonsamtale tillater vi oss vedlagt å oversende for undersøkelse:

- Prøve 8: Turnsko som siktede Torgersen hadde på seg ved anholdelsen.*
- ” 16: Prøve av ekskrementer fra åstedet.*
- ” 17: Prøve av avføring som Rettsmedisinsk Institutt har sikret fra høyre lår på avdøde.*
- ” 18: Prøve av avføring funnet på avdødes underskjørt.*
- ” 19: Prøve av avføring funnet på høyre bakre strømpestropp til avdøde.*

På venstre turnsko er det mørke skover som lukter som avføring.

På åstedet var det også blodflekker der hvor avføringen ble funnet.

Vi tør be Dem undersøke:

- a. om det fins avføring på siktedes turnsko.*
- b. eventuelt om det fins blod i denne avføring (påført ved oversmitting på åstedet).*
- c. eventuelt om avføringen på turnskoene stammer fra åstedet eller avdøde.*
- d. om alle avføringsprøvene stammer fra menneske, eventuelt om de viser overensstemmelse m.h.t. matrester m.v.”*

⁷ Dok. 20 s2.

⁸ Dok. 35 s. 2.

I erklæring av 11. desember 1957/16, januar 1958⁹ skrev Fürst innledningsvis:

”9/12-57 fikk jeg oversendt følgende fra rubriserte sak:

- Prøve 8: Turnsko som siktede Torgersen hadde på seg ved anholdelsen.*
- ” 16: Prøve av ekskrementer fra åstedet*
- ” 17: Prøve av avføring som rettsmedisinsk Institutt har sikret fra høyre lår på avdøde.*
- ” 18: Prøve av avføring funnet på avdødes underskjørt*
- ” 19: Prøve av avføring funnet på høyre bakre strømpestopp til avdøde.”*

Fürst uttalte deretter, etter å ha redegjort for hva som er de vanlige bestanddelene i avføring:

”Ved kjemisk undersøkelse av fæces kan man påvise en serie bestanddeler som proteiner og annet organisk materiale, i frisk fæces kan man også påvise små mengder fordøyelsesenzymmer.

Intet av dette er imidlertid bevisende for at ukjent materiale er fæces.

Derimot inneholder fæces normalt store mengder gallefarvestoffer (i hovedsaken sterkobilin) som kan identifiseres kjemisk selv i meget små mengder.

Man vil derfor anse som bevisende for at et ukjent materiale virkelig er fæces hvis materialet ved makro- og mikroskopisk undersøkelse kan være fæces, og det samtidig kjemisk kan påvises sterkobilin.”

Han beskrev deretter *”sparsomme mengder av brunfarvet stoff”* på utsiden av skohælen. *”Materialet på skoen”* har han skrappt forsiktig av og overført til et reagensglass som prøve nr. 1. Han har videre beskrevet *”en del fibre tilblannet en del mørkfarvet masse, som mest ligner jord”* *”på undersiden av skoen – i forkant av helen mot utsiden”*. *”Dette”* ble også skrappt av og overført til reagensglass som prøve nr. 2. Denne ble igjen delt i prøve 2a (*”noen få fibre med noe mørkere masse klebet til seg”*) og 2b (*”et lite korn med tilsvarende mørk masse”*).

Mikroskopisk undersøkelse av prøve 2a ga som konklusjon: *”Intet holdepunkt for fæces her.”* For prøve 2b beskrives *”sparsomme planterester”*, og det konkluderes med mikroskopisk bilde som *”svarte til det man ser ved fæces”*. Fra mikroskopisk undersøkelse av prøve nr. 1 uttaler han: *”Store mengder bakterier og sparsomme planterester – nettopp slike som man ser ved mikroskopi av vanlig menneskeavføring.”* Han foretok deretter en sammenlikning av de mikroskopiske bildene av prøvene 1 - prøven fra utsiden av turnskohælen – og 2b – det lille kornet

⁹ Dok. 27 underbilag 2. Fürst har foretatt flere undersøkelser som er sammenfattet i én rapport.

”med tilsvarende mørk masse” fra undersiden av skoen (prøve 2b) – og konkluderte med at det var ”ingen sikre holdepunkter for at disse 2 prøver er identiske.”

Fürst foretok deretter kjemisk undersøkelse av prøve nr. 1 – prøven fra utsiden av turnskohælen – og konstaterte tilstedeværelse av sterkobilin. *”Denne reaksjon var tydelig positiv”*. Annet materiale har han ikke undersøkt kjemisk.

Han konkluderte:

”Det avskrapete materiale på utsiden av venstre turnsko(prøve nr. 1) viser sikre holdepunkter for at det er fæces.”

I denne fasen har Fürst altså bare undersøkt prøvene fra skoen – samtlige mikroskopisk, men bare prøve nr. 1 – prøven fra utsiden av turnskohælen – kjemisk. Han har konstatert *”sparsomme planterester”* og tilstedeværelse av sterkobilin i prøve nr. 1, samt *”sparsomme planterester”* i prøve nr. 2 b. Prøve 2 a er ikke analysert ytterligere. Prøvene 16, 17, 18 og 19 – prøvene fra antatt åsted og fra avdøde – har han heller ikke gjort noe med.

Materialet har deretter vært returnert til Kriminallaboratoriet, og derfra oversendt til professor C. S. Aaser 11. desember 1957¹⁰, med oppdrag *”om mulig å få fastslått om den avføringsprøve som fantes på siktedes turnsko stammet fra menneske eller dyr.”*

Etter å ha fått prøvene tilbake har Fürst (*”26/12 – 28/12”*) undersøkt prøvene 16 (åstedet) og 18 (skjørtet). Han skriver:

”Jeg hadde tatt ut en ertstor mengde av prøve nr. 16 (fra åstedet) og nr. 18 (fra underskjørtet). Disse ble oppslemmet i vann og undersøkt (26/12 – 28/12).

Med luppe:

Nr. 16: rikelig med tynne flak som ruller seg opp.

Nr. 18: rikelig med forskjellige sorter fibre og noen flak som kan ligne noe på dem i nr. 16. Dessuten noen som kan ligne veggene i eple-kjernehus.”¹¹

Om den mikroskopiske undersøkelsen av disse prøvene sies det samme sted:

”Nr. 16: rikelig med noen karakteristiske planterester som ofte ses i menneskefæces. Her finnes de dels enkeltvis, dels tettpakket.

Nr. 18: også rikelig med tilsvarende planterester, men her bare enkeltvis – og noe sparsommere enn i nr. 16.

I begge prøver er disse planterester til stede i rikeligere mengder enn det man vanligvis ser i alminnelig menneskeavføring.

I de få korn jeg undersøkte fra prøve nr. 1 (fra turnskoen) såes noen slike dannelser – men ikke på langt nær i slike mengder. Denne forskjell i mengde

¹⁰ Dok. 27 underbilag 4.

¹¹ Dok. 27 underbilag 4 s. 4.

kan bero på en ujevn fordeling (også forskjell mellom nr. 16 og nr. 18) – og spesielt at jeg bare har undersøkt 3 – 4 nålespiss-store korn fra prøve nr. 1.”

Fürst har altså konstatert betydelig ulikhet mellom prøve 1 (fra turnskoen) på den ene siden og prøvene 16 (fra åstedet) og 18 (fra skjørtet) på den andre siden når det gjelder mengden av de planterestene ”*som ofte ses i menneskeføeces*”. Prøvene 17 (fra avdødes lår) og 19 (fra strømpestoppen) har han fortsatt ikke undersøkt.

Fürst har deretter – antakelig 8. januar 1958 – fått oversendt det resterende materialet fra Kriminallaboratoriet. Det synes å være han som har bedt om å få materialet oversendt, og ikke omvendt. Fürst har gitt følgende begrunnelse:

”Da jeg hadde påvist så rikelig av en karakteristisk planterest i 2 av prøvene, og bare sparsomt av denne i de få korn jeg hadde undersøkt fra skoen, ønsket jeg å undersøke:

- a) om alle de øvrige prøver hadde like rikelig med disse partikler*
- b) om de var jevnt fordelt innen hver prøve og*
- c) om det ved undersøkelse av en større porsjon fra prøve nr. 1 (fra skoen), kunne finnes rikeligere av disse partikler.”¹²*

Han har nå skrapet av ”*noen få milligram mørkfarvet substans som ble overført til lite glass merket 1b*” fra utsiden av skohælen, ”*tatt ut ertstore deler på 3 forskjellige steder*” fra prøve 18 (skjørtet) og ”*en knappenålshode stor del*” fra prøve 19 (strømpestoppen). Han uttaler også at det ”*var også litt oppslemmet substans igjen i glass merket nr. 1.*”¹³

Samtlige prøver har han nå ”*slemmet opp i litt vann og mikroskopert med henblikk på disse karakteristiske dannelser*”.¹⁴

For de nye prøvene fra prøve 18 (skjørtet) beskriver han: ”*rikelig i de 2 først undersøkte, men i den tredje porsjon var det tydelig mindre (men fremdeles rikelig av dem)*”

Om prøve 16 (åstedet) uttalte han:

”Prøve nr. 16 (fra åstedet) var nå helt overvokset med mugg, så det ble avstått fra mere undersøkelse her.”

Prøve 17 (fra låret) beskrives slik:

”Prøve nr. 17 (fra avdødes høyre lår): noe var oppslemmet i vann, noen få tørre korn i et annet glass.”

¹² Dok. 27 underbilag 4 s. 5.

¹³ Dok. 27 underbilag 4 s. 5.

¹⁴ Dvs. de karakteristiske planterestene.

Nå – for første gang – undersøkte han også prøvene 17 og 19. For prøve 19 (strømpestoppen) beskrives ”en del slike dannelser, omtrent i det mengdeforhold jeg har sett i pasienters avføring”. For prøve 17 (låret) beskrives ”meget sparsomt av disse dannelser (bare en og annen i det hele mikroskopiske preparatet)”. Det sies videre at i ”glass nr. 1 fantes også en og annen av disse partikler. I 1b viste det seg å være rikeligere med disse dannelser og enkelte steder var det temmelig rikelig og en del også sammenhengende som i nr. 16.”¹⁵

Referansen til prøve 16 er altså til de undersøkelsene han gjorde 26.-28. desember 1957.

Prøvene fra skoen omtales slik:

”I glass nr. 1 fantes også en og annen av disse partikler. I 1b viste det seg å være rikeligere med disse dannelsene og enkelte steder var det temmelig rikelig og en del også sammenhengende som i nr. 16.”

Det bemerkes at det er betegnelsen ”dels enkeltvis, dels tettpakket” og ikke ”sammenhengende” som har vært benyttet i beskrivelsen av prøve 16. Funnene i prøve 1 – ”en og annen av disse partikler” – samsvarer med den beskrivelsen som ble gitt ved første undersøkelse.

Deretter uttales:

”13/1-58 ble prof. Printz anmodet om å undersøke de karakteristiske dannelser i avføringsprøvene for eventuelt å avgjøre hvor de stammer fra.

Han (Printz) opplyste 15/1 at det er pallisade- eller stenceller fra erter eller bønner.¹⁶”

Her tar altså Fürst for gitt at samtlige prøver dreier seg om avføring, til tross for at hans egne undersøkelser ikke gir grunnlag for noen slik konklusjon, med unntak for prøve 1 (utsiden av turnskohælen). Dette var den eneste prøven som ble undersøkt for sterkobilin.

Det er uklart om Fürst hadde henvendt seg direkte til Printz, eller om prøvene har vært innom Kriminallaboratoriet på veien. Printz’ opplysninger i rapport av 17. januar 1958¹⁷ (nedenfor under 3.4.1) tyder på at det første er tilfelle.

Fürst var også til stede da Aaser arbeidet med disse prøvene (nedenfor under 3.2). I tilknytning til Aasers konklusjoner uttalte han 11. desember 1957¹⁸:

¹⁵ Dok. 27 underbilag 2 s. 6.

¹⁶ Dok. 27 underbilag 2 s. 6.

¹⁷ Dok. 27 underbilag 5 s. 1.

¹⁸ Dok., 27 underbilag 2 side 4.

”Jeg var til stede da prøve nr. 1 ble oppslemmet i vann og er enig i at lukten svarer til den man kjenner fra menneskeavføring. Jeg har ingen erfaring med dyrefæces.”

Fürst visste altså ikke om dyreavføring lukter annerledes enn menneskeavføring. Dette utsagnet fra hans side utelukker derfor ikke at det er dyreavføring han har luktet på.

Etter dette skrev Fürst følgende resymé¹⁹:

”Det er sikre holdepunkter for at det avskrapede fra siktedes venstre turnsko er avføring.

Det er påvist rikelige mengder av en karakteristisk dannelse (pallisadeceller) både i prøven fra åstedet og i prøven fra skjørtet. I siste prøve var det en ujevn mengdefordeling av den. I prøven fra strømpestroppen var det sparsomt og i prøven fra låret meget sparsomt med disse pallisadeceller.

Går man ut fra at prøvene på låret, stroppen og skjørtet skriver seg fra avdøde, viser dette at disse pallisadeceller er meget ujevnt fordelt i de forskjellige deler av avføringen.

I den sist avskrapede prøve fra siktedes venstre turnsko finnes det partikler som inneholder betydelige mengder pallisadeceller – rikeligere enn jeg noen sinne har sett i avføringsprøver fra pasienter.”

”Den sist avskrapede prøve fra siktedes venstre turnsko” er prøve 1b.

Fürst konkluderte deretter slik²⁰:

”De mikroskopiske bilder av enkelte korn fra siktedes sko og fra avføringsprøvene oppsamlet på åstedet og på avdødes underskjørt viser meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning av noen karakteristiske planteceller (angivelig pallisadeceller fra erter eller bønner).

Nå sier altså Fürst igjen at det er *”sikre holdepunkter for at det avskrapede fra siktedes venstre turnsko er avføring”*, til tross for at dette er noe han bare har kunnet konstatere for prøve 1. Det er bare er i denne prøven han har påvist sterkobilin. For øvrig kommer han ikke lenger enn til å beskrive *”en karakteristisk planterest”* i meget ujevn fordeling fra prøve til prøve. Utsagnet i resyméet om *”pallisadeceller”* har han fra Printz.

Her kan det konkluderes med at det er klar motstrid mellom premisser og konklusjon i Fürsts rapport når han avslutningsvis omtaler *”meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning...”* til tross for at han foran – også i resyméet, som åpenbart er skrevet kort tid i forveien – omtaler den meget ujevne fordelingen av de

¹⁹ Dok. 27 underbilag 2 s. 6.

²⁰ Dok. 27 underbilag 2 s. 7.

aktuelle cellene fra prøve til prøve. Det må da være beskrivelsen av funnene og resyméet – ikke den avsluttende konklusjonen – som danner grunnlaget ved vurderingen av Fürsts rapport.

4.2 Aaser og Skulberg

I erklæring av 22. desember 1957²¹ skriver C. S. Aaser innledningsvis:

*”Den 11. desember 1957 mottokes følgende prøver fra rubriserte sak:
Prøve 1: Materiale oppsamlet av Dr. V. Fürst fra turnskoen siktede hadde på seg ved anholdelsen (jvf Kriminallaboratoriets prøve nr. 8)
” 16: Prøve av ekskrementer fra åstedet,
” 17: Prøve av avføring fra høyre lår på avdøde.
” 18: Prøve av avføring funnet på avdødes underskjørt.
” 19: Prøve av avføring funnet på høyre bakre strømpestropp til avdøde.*

Samtlige prøver var på små glass.

Kriminallaboratoriet har i skrivelse av 10/12 d.å. opplyst at det ønsket om mulig å få fastslått om den avføringsprøve som fantes på siktedes turnsko stammet fra menneske eller dyr.”

I den etterfølgende oppnevnelsen som sakkyndig 30. desember 1957 ble han oppnevnt *”for å uttale seg om den mulige fæcesflekk på siktedes ene turnsko.”*

Aaser har bare undersøkt en av prøvene fra turnskoen (prøve 1), altså ikke de tre prøvene som Fürst har omtalt som 1 b, 2a og 2b. Hans konklusjoner er følgelig uten relevans for disse tre prøvene og de øvrige prøvene som stammer fra Torgersen – fyrstikkeskefragmentet og lommefragmentet.

I uttalelsen av 22. desember 1957²² har han gitt følgende beskrivelse av sin fremgangsmåte:

”Felningsreaksjonen av prøvene: nr. 16, 17, 18 og 19 med hundeavføring som kontroll var helt negative. Etter dette utfall var det ingen grund til å foreta prøven med det sparsomme materiale fra turnskoen. Da disse prøver ikke ga noe resultat ble prøve nr. 1 (jf. K.L. prøve nr. 8) oppslemmet i noen få dråper destillert vann. Det fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske. Til sammenligning ble 3 prøver av hundeavføring (av forskjellig alder og mengde) oppslemmet i vann. Fra disse fremkom en lukt som etter mitt skjønn avvek fra lukten av den prøve som er funnet på siktedes turnsko. Etter dette anser jeg det som sannsynlig at prøven som er funnet på siktedes turnsko stammer fra menneske.”

²¹ Dok. 27 underbilag 4.

²² Dok. 27 underbilag 4.

Det fremgår av beskrivelsen at Aasers forsøk med fellingsreaksjoner med antimenneskeserum kontrollert opp mot hundeavføring ikke ga resultat. Han har så slemmet opp og luktet på turnskoprøven, og det ”*fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske*”. Han har visst at turnskoprøven kom fra Torgersen, som var pågrepet og siktet for drapet, og at påtalemyndigheten ønsket å få bekreftet at prøven var av avføring fra menneske. Oppdragets suggestive makt er en faktor som lett spiller inn i slike situasjoner. Hvilke karakteristika ved lukten som ga ham grunnlag for å mene at prøven var fra menneske, er det ikke sagt noe om. Turnskoprøven var også den første prøven han luktet på, slik at han på dette tidspunkt ikke kan ha sammenlignet med lukten fra den hundeavføringen som han hadde til stede. Det er også sagt helt uten reservasjoner at lukten ”*ganske tydelig*” var av avføring fra menneske. Han har deretter slemmet opp tre prøver av hundeavføring – ”*av forskjellig alder og mengde*” - og luktet på dem. Det er ikke opplyst når og under hvilke omstendigheter disse prøvene er tatt. Det er heller ikke opplyst om de stammer fra samme hund eller forskjellige hunder. Tidsintervallet mellom de forskjellige lukteoperasjonene er ikke opplyst. Det er heller ikke opplyst om Aaser på ny luktet på turnskoprøven etter å ha luktet på hundeprøvene. Men nå tok han i ethvert fall en reservasjon; det fremkom en lukt som ”*etter mitt skjønn*” avvek fra lukten av turnskoprøven.

Glassene med hundeavføring har åpenbart fulgt saken videre, uten at de har vært undersøkt ytterligere.²³

I en erklæring av 3. mai 2004 – fremlagt i forbindelse med kommisjonens behandling i 2006 – har professor dr. med. Trond Eskeland vurdert Aasers luktp prøve på følgende måte:

”Han er ikke sikker og bruker uttrykket ”etter mitt skjønn”, men konkluderer likevel med ”sannsynlig”.

Avføring fra ulike mennesker og fra samme menneske til ulik tid lukter forskjellig. Lukten er bl.a. avhengig av kostholdet. Alle som har tråkket i avføring vet at det lukter ”dritt”, men å slutte at det er avføring fra menneske, hund, katt etc ved hjelp av lukten alene, er umulig.

Aaser visste hvilke prøver han luktet på. Blindtesting skulle ha vært minstekravet da han ”luktet seg fram” til avføringens opphav.

La meg også minne om at dersom man skal skille mellom hundeavføring og avføring fra menneske, slik Aaser forsøkte med lukttesten, er det 50 % sjans for rett svar ved ren tipping. En lukttest må følgelig ha en langt høyere treffsikkerhet enn 50 % for å ha noen som helst verdi i en retts sak. Aaser har ikke godtgjort at han hadde nese for slik treffsikkerhet. Det hadde han selvsagt heller ikke.”

²³ Jf. dok. 27 underbilag 5 s. 2.

I Lie: "Torgersensaken – en analyse" er det på side 105-106 gitt en tilsvarende karakteristikk av Aasers arbeid:

"Det er vanskelig å se det annerledes enn at denne prøven er uten verdi. Andre kjennetegn enn lukten er ikke omtalt. Noen mennesker har bedre utviklet luktesans og evne til å beskrive lukter enn andre – vinskjønnere og parfymører er typiske eksempler – men kvaliteten av Aasers luktesans foreligger det ingen opplysninger om – verken fra ham selv eller andre. Vi vet heller ingen ting om hvilken erfaring han hadde med sammenligning av luktprøver av avføring fra menneske og hund. Antakelig var denne erfaringen ikke-eksisterende. Det er ikke opplyst noe om hvilke karakteristika ved de respektive luktene som etter hans syn adskilte seg fra hverandre. Det er heller ikke tatt med i betraktningen at avføring fra mennesker kan lukte høyst forskjellig fra gang til gang, åpenbart avhengig av hva man har spist og drukket og hvordan fordøyelsen har fungert ved anledningen. Her har vel enhver gjort sine egne erfaringer. Tilsvarende må de samme årsaker kunne føre til at hundeavføring kan lukte forskjellig fra gang til gang. Og det kan vel også reises spørsmål om betydningen av den relative størrelsen på de fragmentene som har vært slemmet opp – det lukter vel mer av en større mengde enn av en mindre? – og om den relative alderen av de aktuelle prøvene. Lukten blir antakelig mindre påtagelig etter hvert.

En blindtest av flere forskjellige prøver av avføring fra henholdsvis menneske og hund hadde kanskje kunnet bidra til å etablere en viss empiri med hensyn til på generelt grunnlag å kunne skille lukt fra menneskeavføring fra lukt av hundeavføring. Da hadde det vært nødvendig å lukte på et betydelig antall prøver av avføring fra henholdsvis menneske og hund. Noen slik test er ikke foretatt.

Aaser har med andre ord ikke kunnet basere seg på empiri av noe slag – det være seg av generell art eller basert på egne forsøk – som underbygger hans oppfatning om at avføringen stammet fra menneske. Det vises til de generelle betraktningene foran under punkt 4.1. Luktprøven er verdiløs."

Sammenfatningsvis kan det konstateres at Aaser ikke har hatt annen kompetanse til å klassifisere avføringen på grunnlag av lukten enn en hvilken som helst annen person. Luktprøven har ikke noe med sakkyndigoppdraget å gjøre. Aaser skulle ha avsluttet når han ikke kunne bestemme avføringen ut fra den sakkyndighet han uomtvistet satt inne med. Bevismessig kunne man like gjerne latt lagrettemedlemmene lukte på avføringsprøvene og selv bestemme seg for hva som kunne være opphavet til prøvene. Noe slikt var og er imidlertid utenkelig som element i bevisførselen.

Aaser har også mikroskopert samtlige prøver han har hatt befatning med. Om dette uttaler han i rapporten av 22. desember 1957:²⁴

"Ved mikroskopi ble det i prøvene nr. 16, 17, 18 og 19 påvist planterester. I prøven fra turnskoen kunne det ikke med bestemthet påvises planterester.

²⁴ Dok. 27 underbilag 4 s. 2.

Det fantes noen få fibre av ubestemmelig art og dessuten noen få små hår som jeg ikke har kunnet identifisere.”

Aasers erklæring må ses i sammenheng med en forutgående erklæring fra amanuensis Anton Skulberg, også ansatt ved Norges veterinærhøgskole, datert 20. desember 1957²⁵. Skulberg har undersøkt de samme prøvene. Han skriver:

”Prøvene er undersøkt serologisk med henblikk på identifikasjon. Det fremkom ingen reaksjon ved noen av prøvene.”

Skulberg avslutter:

”Fra prøve 1 er det foretatt mikroskopiske undersøkelser med henblikk på hår. Korte hår kunne påvises i denne prøve.”

4.3 Foreløpig oppsummering

Status før Printz kom inn i bildet kan etter dette sammenfattes slik:

Fürst har påvist sterkobilin i prøve nr. 1 (fra turnskohælens ytterside). Øvrige prøver er ikke undersøkt kjemisk. Han har påvist planterester i prøvene 1, 1b, 16, 17, 18 og 19, men med betydelige ulikheter når det gjelder mengden av disse forekomstene i de enkelte prøvene – bare ”sparsomme planterester” i prøve 1. Det er også betydelige ulikheter mellom de to prøvene (1 og 1b) som har vært undersøkt fra Torgersens venstre turnsko. Fürst har ikke gitt uttrykk for noen oppfatning om hva de påviste planterestene stammer fra. Aaser har undersøkt samtlige prøver unntatt 1b, 2a og 2b mikroskopisk. I prøve 1 – den samme prøven som Aaser har omtalt som menneskeavføring – har han ”ikke med bestemthet” påvist planterester. Skulberg og Aaser har påvist hår i prøve nr. 1. Det er ikke påvist hår i prøvene 16, 17, 18 og 19. Samtlige av disse prøvene er undersøkt mikroskopisk, og det må legges til grunn at eventuelle hår i disse prøvene hadde blitt påvist.

Prøve 1 (den opprinnelige turnskoprøven) adskiller seg allerede – før Printz undersøker prøvene – fra prøvene fra åstedet og avdøde ved at

- a) den inneholder sparsomt med planterester, mens prøvene fra åstedet og avdøde inneholder rikelig med planterester, og
- b) den inneholder korte hår, mens prøvene fra åstedet og avdøde ikke inneholder hår.

²⁵ Dok. 27 underbilag 3.

4.4 Printz

4.4.1 Avføringen på utsiden av turnskohælen

Prøvene 1, 16, 17, 18 og 19 har så – 15. januar 1958 – vært overlevert til Printz, som skriver 17. januar 1958²⁶:

”Særlig av prøve 18, fra avdødes underskjørt, var det så vidt store mengder at det lot seg gjøre å slemme ekskrementklumpene opp i vann og få de forannevnte celledannelser isolert og rensset for en nærmere mikroskopisk undersøkelse.

Det viste seg da at angjeldende celler stammer fra det pallisadevæv som danner det ytterste lag i frøskallen hos erter. Dette er langstrakte prismatiske celler som måler 10-15 x 70-110 my og som takket være sin sterke kiselsyreimpregnering motstår så vel kokning som innvirkning av fordøielsesvæskene. De har en særegen struktur som gjør dem lett kjendelige og det er disse celler og cellelag som gjerne skiller seg ut ved kokning av ertesuppe som ”ufordøielige skaller”.

...

Ved den videre mikroskopiske undersøkelse av de andre forannevnte fæcesprøver viser det seg at de samme palisadeceller fra erteskiller forekommer i samtlige, til dels i relativt store mengder og som sammenhengende flak, således også i prøven fra siktedes turnsko.”

Denne beskrivelsen av ”prøven fra siktedes turnsko” er en annen enn den Fürst og Aaser har gitt for prøve 1. Der hvor Fürst omtaler ”sparsomme planterester” og ”en og annen av disse partikler” og Aaser ikke med bestemthet kunne påvise planterester, omtaler Printz ”relativt store mengder og som sammenhengende flak”.

Innledningsvis skriver han imidlertid at prøven fra turnskoen omfattet ”to små glass samt to mikroskopiske preparater”. Det er ikke opplyst om de mikroskopiske preparatene stammet fra Fürst eller Aaser. Beskrivelsen må imidlertid forstås som om han har mottatt prøvene 1 (Fürsts opprinnelige prøve) og 1b (Fürsts nye prøve fra 8. januar 1958). Beskrivelsen av innholdet samsvarer ikke med Fürsts beskrivelse av prøve 1, men med beskrivelsen av prøve 1 b. Den kan vanskelig forstås annerledes enn at Printz har nøydt seg med å mikroskopere prøve 1b.

Printz har deretter konstatert tilstedeværelse av celler fra hvete i ”samtlige nettopp nevnte prøver”²⁷, altså prøvene 1, 16, 17, 18 og 19. Dette må forstås slik at han også har undersøkt prøve 16, noe Fürst avsto fra på grunn av muggdannelser²⁸.

Bortsett fra identifiseringen av cellene har altså Printz’s funn vært de samme som Fürsts: De aktuelle cellene, som han identifiserer som celler fra erter, forekommer i

²⁶ Dok. 27 underbilag 5.

²⁷ Dok. 27 underbilag 5 side 3.

²⁸ Jf. foran under 3.1.

samtligte prøver som han har undersøkt, men i varierende mengder og konsistens, jf. hans bruk av uttrykket ”*til dels*”, som jo gjelder både mengde og konsistens. I tillegg har Printz identifisert celler fra hvete i samtligte avføringsprøver han har undersøkt, noe som ikke er omtalt av Fürst. Men om dette også gjelder prøve 1, er uklart, siden Printz’ egen beskrivelse som nevnt tyder på at han har nøydt seg med å mikroskopere prøve 1b.

I politiets logg²⁹ er det notert for onsdag 15. januar 1958:

”Wolff ringer. Prof. Printz og dr. Furst har i dag medelt til lab. at det der funnet overensstemmelse i ekskrementene fra siktedes sko og fra den drepte. Bestanddelene er enten erter eller bønner.”

Wolff var kjemiker på Kriminallaboratoriet.

I erklæringen av 17. januar 1958 konkluderte Printz slik³⁰:

”Som en konklusjon av disse undersøkelser kan jeg uttale at samtligte fæcesprøver, som jeg etter foranstående har hatt anledning til å undersøke, nemlig på åstedet, fra avdødes klær og fra hennes legeme og endelig fra siktedes turnsko er fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farve og konsistens.

En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtligte disse prøver – heri også innbefattet den fra siktedes turnsko – stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede.”

Felles for denne erklæringen og erklæringen fra Fürst er at det ikke for noen av dem er samsvar mellom premisser og konklusjon. Etter å ha beskrevet den meget ujevne fordelingen av cellene – også i resyméet – omtaler Fürst avslutningsvis ”*meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning...*” På samme måte har Printz, etter reservasjonen som ligger i uttrykket ”*til dels*” uttalt at prøvene er ”*fullstendig like*” og at cellene ”*overalt er til stede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold,....*”.

Det kan muligens være en sammenheng mellom disse diskrepansene og det forhold at de to hadde fått vite 15. januar 1958 at Rigmor Johnsen hadde spist ertesuppe. Dette kan også være årsaken til at alternativet bønner nå er forlatt.

Printz peker også på likhet med hensyn til ”*andre egenskaper som farve og konsistens.*” Hvis en slik likhet skal tillegges vekt, må det dreie seg om ekskluderende likhet. Prøvene må adskille seg fra annen avføring på en slik måte at

²⁹ Dok. 1 s. 1.

³⁰ Dok. 27 underbilag 5 s. 3.

dette blir et argument for felles opphav. Men all avføring har vel tilnærmet samme farge, og hvordan man kan trekke meningsfylte konsekvenser av konsistensen i avføringsprøver som har vært oppbevart på glass i 5-6 uker, er ikke lett å forstå. I særlig grad gjelder dette for prøve 1, som Aaser allerede 11. desember 1957 hadde oppslemmet i vann.

4.4.2 Avføringsfragmentene fra bukselommen og fyrstikkesken

21. januar 1958 fikk Printz oversendt ”prøver av forskjellig materiale funnet på siktedes klær samt 21 prøver fra drapsstedet og fra kjelleren hvori liket blev funnet.” I brev av 4. februar 1958 skriver han innledningsvis³¹:

”Undersøkelsene av de enkelte prøver har gitt følgende resultater:”

4.4.2.1 Fragmentet fra bukselommen

Den påfølgende beskrivelsen av innholdet i venstre bukselomme i Torgersens blå bukser, omtalt som prøve 2b (brevets side 2), inneholder blant annet følgende elementer:

*”stivelseskorn av hvete
liten klump av fæces med mange stenceller fra erteskiller
til dels i bundter”*

Denne prøven må ikke forveksles med Fürsts prøve 2 b, som stammet fra undersiden av skoen.

Printz’ funn av ”liten klump av fæces” står i en viss motstrid til Kriminallaboratoriets opprinnelige beskrivelse av buksene. I rapport derfra av 20. februar 1958 er det således blant annet uttalt:

*”Lommene var vrenget. Bukselommene er fillet.
...
Flekker av utseende som blod eller avføring kan ikke sees.”*³²

Noen kjemisk analyse som kunne bekrefte hvorvidt denne prøven besto av avføring eller ikke, ble aldri foretatt.

Printz beskriver videre funn av stivelseskorn fra hvete i samtlige fire lommer i buksene og i begge bukseoppbrettene.

Prøve 8 a omtales nå som ”materiale funnet på forkant av hel på venstre turnsko tilh. siktede Torgersen” (brevets side 3).

³¹ Dok. 27 underbilag 9.

³² Dok. 26, underbilag 7, s. 2.

Denne prøven er ut fra beskrivelsen av funnstedet åpenbart identisk med Fürsts prøve 2 a.

Printz beskriver følgende resultat av undersøkelsene av denne prøven:

”Fæces sterkt oppblandet med sandkorn og detritus og med mange og tydelige stenceller av erteskaller.”

Men denne beskrivelsen lar seg ikke forene med Fürsts beskrivelse av samme prøve:

*”Grove fibre og rikelig med korn av krystallinsk struktur. Det fantes en del bakterier, men ikke den vrimmel av bakterier man ser når inntørket fæces oppslemmes på tilsvarende måte.
Konklusjon: Intet holdepunkt for fæces her.”*

Printz’ beskrivelse av ”sandkorn“ og Fürsts beskrivelse av ”korn av krystallinsk struktur” viser at det ikke kan dreie seg om Fürsts prøve 2 b – kornet fra undersiden av skoen i forkant av hælen – som i følge Fürst ”viser seg å bestå av organisk oppbygget materiale.”

Etter redegjørelsen for funnene skriver Printz på side 10:

”M.h.t. tidligere fæces-undersøkelser henvises til min redegjørelse av 17. januar og jeg kan her bare tilføie, at også i de nu sidst oversendte prøver er det konstatert fæces av samme sort som fra den myrdede, særlig karakterisert ved stenceller av erteskaller og rester av sammalt hvetemel (prøver 8a og 2b).”

Her sier han altså at begge disse avføringsprøvene inneholdt celler både fra erter og hvete, til tross for at dette ikke stemmer med hans egen beskrivelse av funnene. For avføringen i prøve 2 b (bukselommefragmentet) er det bare beskrevet celler fra erter. Det er funnet stivelseskorn av hvete i bukselommen, men disse var ikke i avføringen. For prøve 8a (prøven fra undersiden av turnskoen) har han også bare beskrevet celler fra erter. Celler fra hvete er ikke nevnt. Det må legges til grunn at slike celler hadde blitt omtalt som funn, hvis de var blitt konstatert.

Oppsummeringsvis sier Printz deretter på side 13:

*”Det som jeg etter disse undersøkelser kan si med absolutt sikkerhet er at følgende materiale fra siktedes klær viser full overensstemmelse med prøver som stammer fra den myrdede og fra åstedet:
1. Fæces, karakterisert ved rester av erter og grovmalt hvetemel på samme måte som fra den myrdede.”*

Det er ikke klart hva Printz sikter til med uttrykket ”siktedes klær”. Han refererer imidlertid til ”disse undersøkelser” – altså både den siste undersøkelsen og de

”tidligere fæces-undersøkelser” som han viser til på side 10 i brevet. Han gjentar altså at samtlige avføringsprøver som stammer fra Torgersen – inklusive prøve 2 b (bukselommefragmentet) og prøve 8 a (den nye prøven fra turnskoen) inneholdt rester av både erter og grovmalt hvetemel.

Men denne oppsummeringen er direkte gal, til tross for Printz’ påberopelse av ”absolutt sikkerhet”. Innhold av celler fra både erter og hvete har han bare påvist i prøve 1 (den opprinnelige turnskoprøven) – eller antakeligvis bare i prøve 1 b – (Fürsts nye prøve 8. januar 1958)³³. De eneste relevante cellene som er beskrevet som funn i avføringen i prøvene 8a og 2b, er celler fra erter. Celler fra hvete er ikke beskrevet.

En mulig forklaring på uoverensstemmelsen mellom beskrivelsen av de funnene som faktisk ble gjort, og uttalelsene på side 10 og 13, er at Printz i oppsummeringen har siktet til de stivelseskornene fra hvete som ble funnet i begge disse prøvene, men oversett at disse ikke befant seg i avføringsfragmentene, men ble funnet uavhengig av disse. Slike korn ble dessuten funnet i samtlige bukselommer, og også i bukseoppbrettene. Uansett dreier det seg her i beste fall om rent slurv i en siktets disfavour, hvilket er fullstendig uakseptabelt fra en rettsoppnevnt sakkyndig.

4.4.2.2 Fragmentet fra fyrstikkesken

Når det gjelder fyrstikkesken, skriver Printz i brev av 24. februar 1958³⁴:

*”I anledning denne sak har jeg fått oversendt:
I. prøver 28a og b – to fyrstikkesker som ble tatt fra siktede ved anholdelsen.
På den ene eske ses en brun flekk; det ønskes undersøkt om flekken
inneholder avføring, eventuelt om denne svarer til avføringen fra avdøde.”*

Flekken på esken omtales deretter slik:

”Den brune flekk som sees på den ene eske (28a) består av faeces med rikelig innhold av palisade-celler fra erteskiller og svarer således til avføringen fra avdøde.”

Heller ikke for denne prøven ble det foretatt kjemisk analyse som kunne bekrefte eller avkrefte hvorvidt det dreide seg om avføring.

Og her gjentar Printz feilen fra bukselommefragmentet. Det må ut fra hans egen beskrivelse legges til grunn at han heller ikke i fyrstikkeskefragmentet har konstatert celler fra hvete. I motsatt fall ville slike celler åpenbart ha blitt omtalt blant funnene, på samme måte som ved de opprinnelige undersøkelsene Printz gjorde. Dette

³³ Jf. foran under 3.4.1

³⁴ Dok. 27 underbilag 11 s. 1.

innebærer at fyrstikkeskefragmentet ikke svarte til avføringen fra avdøde. Igjen står vi overfor en direkte gal konklusjon fra Printz.

4.5 Arbo Høeg

I skriv av 21. mars 1958³⁵ bekrefter Arbo Høeg ”*professor Printz’ identifisering av de rester av ertre og hvete som fins i materialet.*” Hvilke prøver han sikter til med sekkebetegnelsen ”*materialet*” forklarer han ikke. Han kommenterer heller ikke mengdeforskjellene mellom de enkelte prøvene fra avdøde og åstedet.

Etter å ha spesifisert prøvene 16, 17, 18 og 19, uttaler han:

”I samtlige av disse prøver, både i de ferdige preparater som jeg har mottatt fra Professor Printz og i de preparater som jeg selv har laget av innholdet i prøveglassene, har jeg funnet tallrike erteskallrester, nøyaktig slik som en kan vente å finne i avføring fra en person som har spist ertesuppe eller ertestuing.”

Om de ferdige preparatene fra turnskoen som han har mottatt fra Printz, sier han:

”I de mottatte mikroskoppreparater har jeg funnet erteskallrester og til dels hveterester slik som angitt av Professor Printz.”

Han beskriver videre nye prøver som han selv har tatt fra utsiden av turnskoen, hvor han finner ”*de samme karakteristiske celler fra frøskallet av ert, til dels også rester av hvete.*”

For turnskoprøvene benytter han altså ikke betegnelsen ”*tallrike erteskallrester*”, slik som for de øvrige prøvene. Dette kan vanskelig forstås annerledes enn at forekomsten av disse restene var lavere i turnskoprøvene enn i de øvrige prøvene.

Ved analyse av preparat 2 b – Printz’s preparat av prøven fra venstre bukselomme – fant han ”*at det inneholder mange celler fra erteskall samt stivelsesfylte parenkymceller fra ert.*”

Om funnet på fyrstikkesken, omtalt som prøve 28 a, uttaler han:

”På den ene enden av esken fantes en ytterst liten klump av noe som så ut som fæces. Professor Printz hadde laget et mikroskoppreparat av dette og funnet at det virkelig var fæces, og at det inneholdt erteskallceller. Jeg fikk utlånt dette preparat og fant rikelig av slike celler. Fra samme sted på fyrstikkesken laget jeg selv et mikroskoppreparat. Det viste seg å inneholde de samme.”

Heller ikke Arbo Høeg har altså funnet celler fra hvete i prøvene fra bukselommen og fyrstikkesken.

³⁵ Dok. 27 underbilag 15.

Han konkluderte deretter slik:

”Prøver av fæces som er funnet på avdødes person og klær og på åstedet, og som må antas uten tvil å stamme fra hennes egen avføring, inneholder slike rester av erter som utgjør en karakteristisk bestanddel av tarminnholdet hos en person som har spist ertesuppe eller ertestuing, dessuten rester av hvetemel.

Prøver av fæces fra siktedes turnsko, hans venstre bukselomme og hans fyrstikkeske inneholder samme slags celler fra erter og til dels hvete. Jeg har ikke funnet noe som tyder på at fæces fra avdøde og fra siktedes eiendeler ikke stammer fra samme person.”

Arbo Høeg har ikke presisert hvilken eller hvilke prøver han sikter til med uttrykkene ”fæces fra avdøde” og ”siktedes eiendeler”. Han har ikke kommentert forskjellene mellom de relative mengdeforholdene av erteceller i de enkelte prøvene.

Reservasjonen ”til dels” bekrefter ytterligere at heller ikke han hadde funnet celler fra hvete i prøvene fra fyrstikkesken og bukselommen. Men konsekvensene av fraværet av hveteceller har han heller ikke kommentert.

4.6 Oppsummering av de sakkyndige erklæringene

Erklæringene fra Fürst, Printz og Arbo Høeg etterlater ikke begrunnet tvil om en oppfatning hos samtlige av disse om at de enkelte avføringsprøvene hadde samme kilde, nærmere bestemt at avføringen på Torgersens sko og på fyrstikkesken og i bukselommen stammet fra Rigmor Johnsen. Printz var – her som for barnålbeviset – den tydeligste.

Men analysen ovenfor av disse erklæringene gir i stedet grunnlag for følgende sammenfatning:

Der hvor Fürst har funnet betydelige mengdeforskjeller mellom første turnskoprøve (prøve 1) på den ene siden og prøvene fra åstedet og skjørtet på den andre siden, og også innbyrdes mellom de to prøvene fra turnskoen, har Printz først uttalt at de aktuelle cellene ”forekommer i samtlige, til dels i relativt store mengder og som sammenhengende flak” og deretter – i strid med dette – uttalt at cellene ”overalt er til stede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold.” Det er tvilsomt om Printz i det hele tatt har mikroskopert prøve 1. Aaser har i det hele tatt ikke konstatert planterester i prøve 1.

Prøve 1 fra turnskoen inneholdt uidentifiserte korte hår. Ingen andre prøver inneholdt hår.

Avføringsprøvene fra lommen og fyrstikkesken inneholdt ikke spor etter hvete, i motsetning til samtlige av de øvrige prøvene.

Oppsummert står vi altså overfor en rekke innbyrdes uforklarte uoverensstemmelser i de sakkyndiges beskrivelser av de forskjellige avføringsprøvene, både innenfor de enkelte sakkyndige erklæringer og mellom erklæringene innbyrdes, til tross for at det har vært forsøkt gitt et inntrykk av samsvar.

4.7 Nærmere om behandlingen av bevismaterialet

Av hensyn til sammenhengen er det nødvendig med en del gjentakelser i dette avsnittet.

De blå turnskoene ble fratatt Torgersen i forbindelse med inkvireringen natt til 7. desember 1957. Det foreligger ingen beslagsrapport. I en udatert rapport fra Kriminallaboratoriet med *”fortegnelse over materiale som har vært undersøkt ved laboratoriets kjemiske avdeling”* er skoene omtalt som prøve nr. 8, med følgende undertekst:

- Prøve 8a. Materiale funnet på forkant av hel på venstre turnsko. Prøven er av de sakkyndige blitt kalt ”2”.*
” 8b. *Materiale fra utsiden av helen på venstre turnsko. Materialet er av de sakkyndige blitt kalt ”1”.*³⁶

Den venstre skoen har umiddelbart vært sendt til Fürst, som mottok den mandag 9. desember 1957. Det er ikke opplyst om politiet forut for oversendingen hadde fjernet noe av materialet fra skoen. Det er heller ikke opplyst noe om hvordan skoen med materialet var sikret i forbindelse med oversendingen.

Fürst beskriver innledningsvis *”sparsomme mengder av brunfarvet stoff”* på utsiden av skohælen. *”Dette”* har han skrappt forsiktig av og overført til et reagensglass som prøve nr. 1. Han beskriver deretter *”en del fibre tilblannet en del mørkfarvet masse, som mest ligner jord”* på undersiden av skoen – *”i forkant av helen mot utsiden”*. *”Dette”* har han også skrappt av og overført til reagensglass som prøve nr. 2. Denne ble igjen delt i prøve 2 a (*”noen få fibre med noe mørkere masse klebet til seg”*) og 2b (*”et lite korn med tilsvarende mørk masse”*).

Det som er skrappt av, er overført til to reagensglass (nr. 1 og 2).

Aaser mottok materialet 11. desember 1957. Prøve 1 beskrives slik:

”Materiale oppsamlet av Dr. V. Fürst fra turnskoen siktede hadde på seg ved anholdelsen (jvf Kriminallaboratoriets prøve nr. 8)”

Fürsts prøve 2 har åpenbart ikke fulgt med til Aaser.

³⁶ Dok. 26, underbilag 6, s. 1.

Aaser skriver så, etter å ha beskrevet forgjeves fellingsreaksjoner med de øvrige prøvene:

”Efter dette utfall var det ingen grund til å foreta prøven med det sparsomme materiale fra turnskoene. Da disse prøver ikke ga noe resultat ble prøve nr. 1 (jvf K.L prøve nr. 8) oppslemmet i noen få dråper destillert vann.”

Prøvene har så kommet tilbake til Fürst i begynnelsen av januar 1958, idet han ønsket å undersøke *”om det ved undersøkelse av en større porsjon fra prøve nr. 1 (fra skoen), kunne finnes rikeligere av disse partikler”*.

Fürst skriver videre:

”På utsiden av helen på venstre sko kunne det ennå avskrapes noen få miligram mørkfarvet substans som ble overført til lite glass merket nr. 1 b. Det var også litt oppslemmet substans igjen i glass merket nr. 1.”

Funnene beskrives slik:

”I glass nr. 1 fantes det også en og annen av disse partikler. I 1 b viste det seg å være rikeligere med disse dannelser og enkelte steder var det temmelig rikelig og en del også sammenhengende som i nr. 16.”

13. januar 1958 har materialet gått videre til Printz.

Mottatt materiale fra skoen beskriver han slik:

”Nr. 1. Materiale fjernet fra siktedes turnsko på ytterkanten av venstre skosåle, prøven omfatter to små glass samt to mikroskopiske preparater.”

De to glassene må være Fürsts prøver 1 og 1 b. Dette er ikke presisert av Printz. Som redegjort for foran under avsnitt 3.4.1 er det klare uoverensstemmelser mellom hans beskrivelse av innholdet i prøve 1 på den ene siden, og beskrivelsen fra Fürst og Aaser på den andre siden. Det er som fremholdt vanskelig å finne noen annen forklaring enn at Printz har nøyd seg med å mikroskopere prøve 1 b, uten å tydeliggjøre dette i rapporten.

Først 21. januar 1958 har Printz fått oversendt politiets prøve 8 a, beskrevet som *”materiale funnet på forkant av hel på venstre turnsko tilh. siktede Torgersen.”* Dette materialet er åpenbart det samme som Fürst fjernet fra undersiden av skoen og identifiserte som prøve 2 a. I det mellomliggende tidsrom – fra avslutningen av Fürsts første undersøkelser og frem til 21. januar 1958 – har dette materialet åpenbart befunnet seg på Kriminallaboratoriet. Og her finner Printz nå *”fæces sterkt oppblandet med sandkorn og detritus og med mange og tydelige stenceller av erteskaller”*, mens Fürst ved første undersøkelse av det samme materialet konstaterte *”Intet holdepunkt for fæces her.”*

Materialet har så vært sendt til Arbo Høeg, som 15. februar 1958 mottok ”en pakke inneholdende et par turnsko samt prøveglass merket 1, 1 b, 16, 17, 18, 9 med til dels meget små rester av fæces...”.

Om turnskoene sier Arbo Høeg:

”På utsiden av venstre turnsko var det noen flekker som tydet på at det muligens fremdeles kunne være noen fæcesrester. Jeg skrapte av noe av dette materiale og laget tre preparater, to fra lerredet i turnskoene, et fra den oppstående gummikant.”

Fürsts opprinnelige rapport er det naturlig å forstå slik at han skrapte av det som var av ”brunfarvet stoff”, jf. bruken av ordet ”dette”. Allikevel har han selv en måned senere ennå kunnet skrape av ”noen få milligram mørkfarvet substans”. Og etter enda en måned har Arbo Høeg kunnet skrape av ”noe av dette materiale” og laget tre preparater. Enda var det materiale igjen på skoen, jf. uttrykket ”noe av dette materiale”.

Det er påfallende at det ved to anledninger etter Fürsts første undersøkelse har latt seg gjøre å skrape mer ”mørkfarget substans” av skoen, til tross for at den naturlige forståelsen av Fürsts uttrykksmåte er at han skrapte av alt han kunne observere, ved første anledning.

Det er påfallende at Fürst i de få milligram han skrapte av skoen i januar fant nettopp det han var på utkikk etter – rikeligere av de aktuelle partiklene enn han hadde funnet i prøve 1.

Og det er ikke minst påfallende at Fürst og Printz gir helt forskjellige beskrivelser av turnskoprøven, noe som synes å henge sammen med at Printz bare kan ha mikroskopert prøve 1 b.

I fortegnelse over ”diverse materiale fratatt siktede den 7. desember 1957”³⁷ er ”to fyrstikkesker” omtalt som nr. 28 a. Det er ikke gitt noen beskrivelse av eskene, og ikke sagt noe om hva eskene inneholdt eller hvor de ble funnet.

Først noe før 24. februar 1958 har disse eskene vært sendt til Printz med anmodning om å undersøke en brun flekk på den ene esken. Det er ingen opplysninger om hva som har skjedd med eskene i mellomtiden eller om hvordan de har vært oppbevart. Printz skriver 24. februar 1958:

³⁷ Dok. 26, underbilag 6, s. 3

”Den brune flekk som sees på den ene eske (28a) bdestår av faeces med rikelig innhold av palisade-celler fra erteskiller og svarer således til avføringen fra den avdøde.”³⁸

Arbo Høeg skriver så 21. mars 1958:

”Videre har jeg fra Professor Printz fått utlevert en del mikroskoppreparater, fremstilt fra de nevnte nummererte fæcesprøver, samt en fyrstikkeske merket 28a og et preparat merket 2 b.”³⁹

Om fyrstikkesken skriver han så:

På den ene enden av esken fantes en ytterst liten klump av noe som så ut som fæces. Professor Printz hadde laget et mikroskoppreparat av dette og funnet at det virkelig var fæces, og at det inneholdt erteskallceller. Jeg fikk utlånt dette preparat og fant rikelig av slike celler. Fra samme sted på fyrstikkesken laget jeg selv et mikroskoppreparat. Det viste seg å inneholde de samme celler.

Når det gjelder avføringsfragmentet i bukselommen er det innledningsvis uttalt om buksene i Kriminallaboratoriets rapport av 20. februar 1958:

”Lommene var vrent. Bukselommene er fillet.

...

Flekke av utseende som blod eller avføring kan ikke sees.”⁴⁰

Innholdet av lommen har vært sendt til Printz først 21. januar 1958. I skriv av 4. februar 1958 gir han følgende beskrivelse av innholdet i venstre bukselomme i Torgersens blå bukser, omtalt som prøve 2b (brevets side 2), inneholder blant annet følgende elementer:

*”stivelseskorn av hvete
liten klump av fæces med mange stenceller fra erteskiller
til dels i bundter”⁴¹*

Denne prøven må ikke forveksles med Fürsts prøve 2 b, som stammet fra undersiden av skoen.

Printz’ funn av ”liten klump av fæces” står i en viss motstrid til Kriminallaboratoriets opprinnelige beskrivelse av buksene.

Arbo Høeg bekrefter Printz’ funn i uttalelsen av 21. mars 1958. Han har sett på Printz’ preparat 2 b, og uttaler om dette:

³⁸ Dok. 27, underbilag 11, s. 1.

³⁹ Dok. 27, underbilag 15, s. 1.

⁴⁰ Dok. 26, underbilag 7, s. 2.

⁴¹ Dok. 27, underbilag 9, s. 2.

”Jeg fant at det inneholder mange celler fra erteskill samt stivelsesfylte parenkymceller fra ert.”⁴²

Når det gjelder bukselommeprøven og fyrstikkeskeprøven er det først og fremst påfallende at de innledende omtalene av fyrstikkeske og bukselommer ikke inneholder noen indikasjoner på avføringsspor, og at det har gått så lang tid som til slutten av januar 1958 før det har vært tatt skritt for nærmere analyse av disse elementene, til tross for at det må ha vært klart for politiet fra åpningen av etterforskningen at mulige avføringsspor på Torgersens eiendeler ville kunne være av vesentlig betydning.

De usikkerhetene som de forhold som er behandlet under dette punktet har medført, må nødvendigvis tillegges vekt ved de vurderinger som må gjøres etter straffeprosessloven § 392 andre ledd.

5 De sakkyndiges forklaringer under hovedforhandlingen i 1958

Pressedekningen etterlater ikke spor av at disse sakkyndige har uttalt seg med mindre sikkerhet under hovedforhandlingen enn i de skriftlige erklæringene – snarere tvert imot.

5.1 Aftenpostens morgennummer 10. juni 1958:

”De sakkyndige, doktor Valentin Fürst, professor Henrik Printz og professor Ove Arbo Høeg forklarte seg om de undersøkelser de hadde gjort av ekskrementrestene på Torgersens klær og sko, sammenlignet med prøver av ekskrementer fra åstedet. I samtlige prøver var det påvist karakteristiske celler av erteskolmer og partikler av sammalt hvete, og likheten var så påfallende at den neppe kunne være tilfeldig.”

5.2 Arbeiderbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Ekskrementene på skoene fra den avdøde”

Brødtekst:

”Lege Valentin Fürst var dagens første sakkyndige, han hadde undersøkt avføringen som ble funnet på den døde og på åstedet, og dessuten på tiltaltes sko. Han konkluderte med at likheten var påfallende. Avføringen på åstedet og funnene på tiltaltes sko inneholdt karakteristiske celler, og i større mengder

⁴² Dok. 27, underbilag 15, s. 2.

enn det jeg hittil har sett. De prismatiske celler i avføringen skriver seg temmelig sikkert fra erter.

”Det har vi fått opplyst at hun spiste dagen i forveien!”

”Da kan det stemme.”

Professor Printz understreket hva hans kollega hadde sagt: Det var store mengder av palisadeceller i avføringen, og med det samme han så dem, var han sikker på at avdøde hadde spist erter dagen i forveien. Det viste seg da også å stemme, og avskrapningene fra tiltaltes turnsko viste samme reaksjoner. – Dette er neppe tilfeldig, sa professor Printz. Cellene er påfallende like, farge og konsistens stemmer også. For meg er det ikke mulig å finne noen uoverensstemmelse – ekskrementene på turnskoen stammer fra avdøde. En annen sakkyndig, professor Arbo Høeg, hadde gjort de samme funn som sin kollega, og var også kommet til det samme resultatet.”

5.3 Morgenbladet 10. juni 1958:

”De to professorer undersøkte saken nærmere og erklærer at de har påvist planteceller – i alle prøver – som helt sikkert stammer fra erter. Ertecellene har en karakteristisk ”pallisade-form” som man ikke kan ta feil av. I det hele tatt fant man ingen uoverensstemmelser mellom de forskjellige prøver av avføring.

...

Som konklusjon sier professor Printz at prøvene viste påfallende likhet i farge og konsistens også ellers. En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig. Dorenfeldt: De mener altså at prøvene stammer fra samme kilde?

Printz: Det mener jeg.”

Dorenfeldt: Fant De ekskrementer andre steder enn på skoene?

Printz: Ja, i lommen på den brunstripede buksen og på en fyrstikkeske som lå i lommen. Prøvene herfra viser det samme mikroskopiske bilde som prøvene fra turnskoen og fra likets klær.

5.4 Morgenposten 10. juni 1958:

”Professor Henrik Printz forklarte seg i samsvar med dr. Fürst, og konkluderte med at en slik overensstemmelse i samtlige prøver neppe var tilfeldig. Det var hans oppfatning at alle prøver, også den fra Torgersens gummisko, måtte stamme fra samme kilde – nemlig fra den drepte.”

5.5 Nærmere om de sakkyndiges forklaringer i retten

Fürst har forklart seg i strid med sin egen skriftlige erklæring når han uttaler at *”funnene på tiltaltes sko inneholdt karakteristiske celler, og i større mengder enn det jeg hittil har sett.”* Det han hadde funnet i følge den skriftlige erklæringen, var tvert imot bare *”sparsomme planterester”*. Ingen av de sakkyndige synes å ha nevnt funnene av hår. Og både Printz, Fürst og Arbo Høeg har i retten gitt uttrykk for at det fantes hveteceller i samtlige avføringsprøver, til tross for at ingen av dem hadde påvist slike celler i prøvene fra bukselommen og fyrstikkesken. Disse utelatelsetene og direkte

feilaktige opplysningene har selvfølgelig bidratt til å etablere det inntrykk lagretten må ha fått av avføringsbeviset.

Ingen av avisreferatene etterlater inntrykk av at noen av disse sakkyndige har gitt uttrykk for noen form for begrunnet tvil. De har ikke uttalt seg med mindre sikkerhet i retten enn i de skriftlige erklæringene. De kan ikke ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning er at avføringen på Torgersens sko stammet fra Rigmor Johnsen, og at det samme gjaldt fragmentene i bukselommen og på fyrstikkesken. Printz er den tydeligste.

Avisreferatene etterlater heller ingen spor av at forsvareren har forsøkt å eksaminere disse sakkyndige og på den måten søke å svekke effekten av forklaringene.

Aasers forklaring for retten er ikke omtalt i noen avisreferater. Det må legges til grunn at han har forklart seg overensstemmende med sin skriftlige redegjørelse, og at det ikke har vært gjort noe forsøk på å utdype eller avsvække effekten av denne. Kommisjonen har ikke belegg for sitt utsagn på side 216 om at Aaser svarte på spørsmål under hovedforhandlingen.

Det må nødvendigvis konkluderes med at de uoverensstemmelser i de sakkyndiges skriftlige erklæringer – både innen rammen av den enkelte sakkyndige erklæring og mellom erklæringene innbyrdes – som det er redegjort for under avsnitt 3 foran, ikke kan ha kommet frem under hovedforhandlingen.

5.6 Vektleggingen av avføringsbeviset under hovedforhandlingen

Referatene fra statsadvokat Dorenfeldts prosedyre viser også hvilken vekt han har lagt på dette beviset.

Aftenposten gjengir ham slik i morgenummeret 13. juni 1958:

”Og i trappeoppgangen var han da så uheldig å trå i sitt offers ekskrementer. Det kan ikke helt utelukkes at han har fått ekskrementene på skoene et annet sted, men det er overveiende sannsynlig at de skriver seg fra åstedet.”

Tilsvarende i Dagbladet samme dag:

”Annerledes med de rester av avføring som er funnet. På det punktet er de sakkyndige enige restene på Torgersens turnsko stammer fra den myrdede piken....Jeg vil ikke si mer enn at etter alminnelig sunn sans er det overveiende sannsynlig at avføringen stammer fra åstedet. Tenk bare over hvor uhyre sjelden en trår i menneskeavføring – særlig midt i en by. En trækker i mye annet rart, men sjelden i det!”

Og i Arbeiderbladet samme dag.

”Avføringen på skoene var fra menneske, og kan det være tilfeldig at det var samme type som hos Rigmor Johnsen? De sakkyndige mener at det ikke er tilfeldig, det er i det hele tatt påfallende hvordan alt stemmer, vi finner ingen ulikheter når det gjelder tekniske bevis.”

Forsvareren har åpenbart ikke ment å ha hatt mye å spille på når det gjaldt avføringsbeviset.

Aftenpostens morgengnummer 14. juni 1958 nøyer seg med følgende:

”Forsvareren tok så for deg de tekniske beviser. Blodflekkene og ekskrementene tilla han liten betydning.”

Arbeiderbladet samme dag er noe mer utførlig. Blom siteres slik:

”Så snakker statsadvokaten om avføringen som ble funnet på skoen hans og i den ene lommen, for øvrig bare som små partikler. Vet vi egentlig hva vi trækker bort i? Var det noe eiendommelig med selve avføringen? Nei, det avhenger bare av hva man har spist, og fellestrekkene viste at det var erter og hvete, ganske daglig og alminnelig kost. Dette er da i sannhet ikke oppsiktsvekkende.”

Morgenbladet 14. juni 1958:

”Advokat Blom kom også inn på de såkalte tekniske bevis og sa at avføringsprøvene ikke inneholdt annet enn rester av det som alle alminnelige mennesker spiser til daglig.”

Disse gjengivelsene kan vanskelig forstås annerledes enn at Blom har akseptert at avføringen på Torgersens turnsko var menneskeavføring.

Pressereferatene viser i tillegg at spørsmålet om turnskoprøven stammet fra menneske eller hund i det hele tatt ikke kan ha vært problematisert under hovedforhandlingen.

Aftenpostens aftennummer 14. juni 1958 inneholder en kortfattet gjengivelse av lagmannens rettsbelæring.

I følge referatet uttalte han blant annet følgende om sakkyndigbevisene:

”Lagretten er ikke bundet av de sakkyndiges erklæringer, de er bare veiledende, men på den annen side er det vanskelig å tilsidesette resultater, som er grunnet på stor fagkunnskap og erfaring.”

Dette kan ikke forstås som annet enn en oppfordring fra lagmannen til å legge stor vekt på erklæringene og uttalelsene fra de sakkyndige, herunder de sakkyndige uttalelsene vedrørende avføringsbeviset.

5.7 Oppsummering av avføringsbeviset under hovedforhandlingen

De opplysninger som foreligger om behandlingen av avføringsbeviset under hovedforhandlingen, kan etter dette oppsummeres slik:

- 1) De sakkyndige har forklart at avføringen på turnskoen var menneskeavføring, at det var ingen uoverensstemmelser mellom denne avføringen og avføringen på åstedet og avdøde, og at avføringen på turnskoen måtte stamme fra avdøde. De sakkyndige hadde imidlertid ikke gjort noen undersøkelser som kunne understøtte disse utsagnene.
- 2) Ingen av de sakkyndige har omtalt hårene i turnskoprøven.
- 3) De sakkyndige har feilaktig formidlet at avføringsprøvene fra lommen og fyrstikkesken inneholdt celler fra hvete.
- 4) De sakkyndige har ikke formidlet de store variasjonene av forekomst av celler fra erter mellom de enkelte prøvene.
- 5) Statsadvokat Dorenfeldt har i sin prosedyre ansett det som overveiende sannsynlig at avføringen på turnskoen stammet fra åstedet.
- 6) Forsvareren har akseptert at avføringen på turnskoen var menneskeavføring.
- 7) Lagretten må ha ansett avføringsbeviset som et bevis som med tyngde har pekt mot Torgersen.

6 Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958

Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958 stemmer på alle punkter overens med gjengivelsene i pressen. Her uttaler han om avføringsbeviset:

”Ennå viktigere enn blodflekkene var funnet av fæces på Torgersens turnsko. Jeg viser til....De samstemte alle om at fæces fra avdøde (som hadde uttrådt under kvelningen) stemte nøyaktig overens med den fæces som ble påvist på Torgersens turnsko, hans venstre bukselomme og hans fyrstikkeske. Påtalemyndigheten presiserte at det er sjelden at man i det hele tatt får på seg menneskeavføring og at det også var påfallende at den fæces som fantes på Torgersens sko m.v. hadde stor likhet og ingen avvikelse fra avføringen på åsted og lik. Påtalemyndigheten ga derfor uttrykk for at man meget vel kunne forstå professor Henrik Printz når han uttalte at en slik overensstemmelse neppe var tilfeldig og at det etter hans oppfatning måtte konkluderes med at samtlige prøver stammet fra samme kilde, nemlig fra den drepte. Det måtte i alle fall være forsvarlig å trekke den konklusjon at det måtte være overveiende sannsynlig at fæces på Torgersens sko m.v. skrev seg fra liket.”

7 Behandlingen av avføringsbeviset ved gjenopptakelsessaken 1973-76

7.1 Ingen nye sakkyndige erklæringer

Det ble ikke innhentet nye sakkyndige utredninger av avføringsbeviset i forbindelse med gjenopptakelsessaken i 1973-1976.

7.2 Eidsivating lagmannsretts beslutning av 27. juni 1975

Avføringsbeviset er behandlet på sidene 137-151 i lagmannsrettens beslutning av 27. juni 1975. Her gjengis de sakkyndige erklæringene, kritiske merknader fra forsvareren til arbeidet fra de sakkyndige, enkelte uttalelser om alternative kilder som kom frem om dette spørsmålet under etterforskningen og den rettslige forundersøkelsen, og det som er sagt om spørsmålet i statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 19. desember 1958. Videre gjengis en uttalelse av høyesterettsadvokat Johan Hjort, datert 3. april 1959, hvor det blant annet er uttalt:

”Jeg antar at det ikke er grunnlag for å bestride at den avføring som fantes å domfeltes sko er identisk med avdødes avføring.”

Avslutningsvis uttales det:

”Spørsmålet om hvor og hvoran Torgersen har fått avføring på turnskoen, i lommen og på fyrstikkesken, har vært gjenstand for bevisførsel og prosedyre under hovedforhandlingen, og må således antas å ha vært vurdert av lagretten. Det er ikke anført noe nytt.”

Utsagnet om ”bevisførsel og prosedyre” må stamme fra dommer Jens Fagereng, som også hadde vært en av de tre fagdommerne i 1958. Avisreferatene viser at det har vært noe prosedyre om spørsmålet, i et hvert fall om avføringen på skoen. Men det kan bare ha dreid seg om fremsetting av hypoteser om hvordan denne kan ha kommet dit. Noen bevisførsel om dette spørsmålet kan det av gode grunner ikke ha vært.

7.3 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976

I kjennelsen av 31. mai 1976 uttaler Høyesteretts kjæremålsutvalg på side 13:

”Utvalget er enig med lagmannsretten når den legger til grunn at det under hovedforhandlingen har vært gjenstand for prosedyre hvor og hvorledes domfelte har fått avføring på sin sko, i lommen og på den ene fyrstikkesken.”

Deretter avvises hypotesen om at avføringen på skoen stammer fra etterfølgende fysisk kontakt med etterforskere som hadde vært på åstedet.

Betydningen av forskjellene mellom de enkelte avføringsprøvene har ikke vært vurdert av lagmannsretten eller av Høyesteretts kjæremålsutvalg. Tvert imot synes det fortsatt å ha vært en alminnelig oppfatning at turnskopprøven stammet fra åstedet. Hårene i turnskopprøven og mangelen på hveteceller i lommeprøven og fyrstikkeskeprøven er ikke omtalt.

8 Behandlingen av avføringsbeviset i gjenopptakelsessaken 1997/2001

8.1 Ny sakkyndig uttalelse Professor dr. philos. Carl Morten Motzfeldt Laane og professor dr. philos. Klaus Høiland

Professor dr. philos. Carl Morten Motzfeldt Laane og professor dr. philos. Klaus Høiland avga 16. september 1998 en omfattende rapport i forbindelse med gjenopptakelsessaken i 1997/2001.

I redegjørelsen for avføringsbeviset uttaler de innledningsvis:

”Vedrørende de mikroskopiske undersøkelsene: De følgende vurderingene er gjort på bakgrunn av de kunnskaper og den litteratur som var tilgjengelig på drapstidspunktet og under saksbehandlingen, og behandler ikke de muligheter som forefinnes med dagens avanserte teknikker. Det er av avgjørende betydning å referere kun til kunnskapsnivået i 1958 slik at framstillingen ikke blir misvisende.”

Etter gjennomgangen av avføringsbeviset inneholder rapporten følgende hovedkonklusjon:

”Flere forhold er lite tilfredsstillende ved den vitenskapelige undersøkelsen av fæcesprøvene.

- 1) Et i utgangspunktet svært sparsomt materiale, økte i omfang gjennom undersøkelsens gang. Fra turnskoen kunne med nød og neppe skrapes av fæces (nr. 1). Ved seinere undersøkelser, ble det plutselig funnet mer (nr. 1b) uten at det gis noen god begrunnelse.*
- 2) Det er betydelig sprik mellom resultatene fra siktede, spesielt turnskoens prøver nr. 1 og nr. 1b. Dette materialet ble i utgangspunktet betegnes som ”sparsomme mengder” med begrenset lokalisering. Selv om innholdet av ulike rester i fæces kan variere sterkt innen samme prøve, anser vi det allikevel som usannsynlig at variasjonen innafor så begrensede prøver som nr. 1 og nr. 1b kan være så stor.*
- 3) Det er sprik mellom de sakkyndiges uttalelser idet Valentin Fürst i sin første undersøkelseskriver ”sparsomme planterester” og C. S. Aaser ”ikke med bestemthet” kunne påvise planterester fra nr. 1, mens førstnevnte, etter*

sin tredje undersøkelse, og Ove Arbo Høeg på et enda seinere stadium påviste rikelige slike rester fra den nærstående nr. 2b.

4) Den botaniske terminologien er rotet idet betegnelsene pallisadeceller og steinceller brukes om hverandre. I Valentin Fürsts første undersøkelser omtales bare planterester e.l. For uinnvidde virker dette forvirrende og kan mistolkes dithen at det menes forskjellige ting.

5) Ved mange av undersøkelsene er enten kun prøvene fra siktede eller kun prøvene fra offeret og åstedet undersøkt, uten at det ble gjort direkte sammenlikninger.

6) Kjemisk påvisning av at det virkelig dreide seg om fæces ble bare gjort for nr. 1 fra siktedes turnsko, ikke for prøvene fra bukselomma og fyrstikkesken.

7) Identifikasjonen av mulig menneskefæces fra siktede er kun gjort ved lukteprøve.

8) En ytterligere fæcesprøve fra siktedes turnsko, nr. 2b, ble ikke fulgt opp trass at den ble beskrevet som forskjellig fra nr. 1.

9) Etter hvert som undersøkelsene skred framover, ble det lagt mer vekt på egenskaper som liknet enn egenskaper som var forskjellige. Av sistnevnte er hår og fibre, som bemerket av C. S. Aaser og Anton Skulberg. Dette ble ikke fulgt opp.

10) Vi er redd uttalelser fra en av de sakkyndige, Henrik Printz, har fått påvirke de etterfølgende undersøkelsene.

11) Fæcesprøver er følsomt og forgjengelig biologisk materiale. Uforsiktig behandling og oppbevaring kan forandre dem, de kan meget lett forurennes. Dette skjedde da også ved at én av prøvene ble ødelagt av mugg. Vi frykter at oppbevaringen har vært utilfredsstillende. Saksgangen viser mye uheldig fram- og tilbakesending av prøvene.

12) Den eneste, som etter de framlagte dokumentene, fikk studere samtlige prøver samtidig, var Ove Arbo Høeg. Han fikk dem imidlertid nesten 2 ½ måned etter at Valentin Fürst studerte dem for første gang. Mye kunne ha skjedd i dette tidsrommet.”

Laane og Høiland oppsummerte deretter slik:

”Etter vårt syn tilfredsstillende ingen av de omtalte undersøkelsene, slik de er framlagt i dokumentene (...), de krav man må stille til sakkyndig uttalelse i en alvorlig straffesak. Bevismessig synes de å være av svak verdi fordi det hefter betydelig usikkerhet vedrørende resultatene. Mulighetene for en skikkelig mikroskopisk analyse er neppe utnyttet fullgodt. Mangel på kontroller er påfallende, og inkonsistenser i rapportene er omfattende.”

8.2 Borgarting lagmannsretts kjennelse av 18. august 2000

Lagmannsretten uttaler innledningsvis på side 53 i kjennelsen at det ved politiets undersøkelser i Skippergata ble funnet avføring ”på åstedet (nærmere bestemt på i trappesatsen i 1. etasje) og på avdødes høyre lår, underskjørt og strømpestropp.” Dette er ikke korrekt. Avføringen på avdødes strømpestropp og lår kan muligens ha vært konstatert på stedet. Den er imidlertid først omtalt i rapporten fra likåpningen på

Det rettsmedisinske institutt 7. desember 1957⁴³. Avføringen på underskjørtet (skal antakelig være skjørtet, jf. foran under A) kan også muligens være konstatert på stedet, uten at dette kommer klart frem. I politibetjent Haugens åstedsrapport av 6. februar 1958⁴⁴ er avføring på avdøde ikke nevnt, i motsetning til avføringen på trappeavsatsen. Haugen nevner også at "(s)kjørtet og underkjolen var trukket opp" og at "(p)rofessor Waaler undersøkte liket før det ble flyttet". Påkledningen, herunder skjørt og underskjørt, er omtalt i obduksjonsrapporten uten at avføring er nevnt, i motsetning til hva som er sagt om strømpestroppen og låret.

For øvrig innskrenker lagmannsretten seg til å vise til at avføringsbeviset var et sentralt spørsmål under gjenopptakelsessaken i 1975, og gjengir på side 54 uttalelsen på side 13 i Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976 som er gjengitt foran under avsnitt 6.3:

"Utvalget er enig med lagmannsretten når det legger til grunn at det under hovedforhandlingen har vært gjenstand for prosedyre hvor og hvorledes domfelte har fått avføring på sin sko, i lommen og på den ene fyrstikkesken."

Men lagmannsrettens beslutning fra 1975 inneholder ikke mer om dette spørsmålet enn det utsagnet og den antakelsen som er gjengitt foran under punkt 6.2. Dette innebærer at en rekke kritiske og sentrale spørsmål vedrørende avføringsbeviset fortsatt står ubesvart.

I kjennelsen av 18. august 2000 fortsetter lagmannsretten i tilknytning til rapportene fra Laane og Høiland:

"Lagmannsretten kan ikke se at Laanes og Høilands uttalelser eller det som ellers er anført fra forsvarerne vedrørende "avføringsbeviset" kan gi grunnlag for gjenopptakelse, verken isolert sett eller sett i sammenheng med de øvrige omstendigheter i saken. Når det gjelder innvendingene mot de tidligere sakkyndiges rapporter viser retten bl a til at erklæringene er avgitt til påtalemyndigheten i forbindelse med etterforskningen, og at det under hovedforhandlingen i juni 1958 har skjedd en utfylling og presisering fra de sakkyndige i forhold til det som fremgikk av tidligere rapporter."

Det er uklart hvilken betydning lagmannsretten mener det skal ha for betydningen av innvendingene fra Laane og Høiland at de skriftlige erklæringene opprinnelig er avgitt til påtalemyndigheten.

Videre presenteres det som et argument mot å vektlegge de samme innvendingene at det under hovedforhandlingen fant sted en "utfylling og presisering" av de sakkyndiges skriftlige rapporter. For det første er dette noe vi ikke vet noe om. Utsagnet fremstår som en ren antakelse. Avisreferatene viser det motsatte. For det andre ville en slik betraktning ha vært relevant hvis det kunne legges til grunn at den

⁴³ Dok. 19, s. 1.

⁴⁴ Dok. 26, underbilag 5 s. 2.

omtalte ”utfylling og presisering” hadde bestått i en klargjøring av de momenter av usikkerhet og tvil som er konstatert i etterkant. Det har ikke skjedd. Og for det tredje må utsagnet – hvis det skal tillegges vekt – bygge på en hypotese om at de synspunktene som Laane og Høiland gjorde gjeldende i 1998, var fremme og ble vurdert og imøtegått under den angivelige ”utfylling og presisering” fra de sakkyndige under hovedforhandlingen i 1958. Det finnes imidlertid ingen spor av at noen slike betraktninger har kommet frem, og ingen spor av noen avsvemming eller nyansering under hovedforhandlingen av de sakkyndiges konklusjoner vedrørende avføringsbeviset. De har uttalt seg minst like bastant i retten som i de skriftlige erklæringene.

Uoverensstemmelsene i de sakkyndige erklæringene som er gjennomgått foran og oppsummert under punkt 3.6, er ikke omtalt i lagmannsrettens kjennelse.

Noen drøftelse av vilkårene i straffeprosessloven § 391 nr. 3 – nyhetskriteriet og egnethetskriteriet – har lagmannsretten ikke foretatt i tilknytning til avføringsbeviset. Den har heller ikke foretatt noen realitetsvurdering av avføringsbeviset eller av Laanes og Høilands rapport, verken isolert eller som element i en samlet vurdering.

Med unntak av en kortfattet avsluttende oppsummering på helt generelt nivå har lagmannsretten heller ikke drøftet straffeprosessloven § 392 andre ledd i tilknytning til avføringsbeviset – verken isolert eller som element i en samlet drøftelse.

8.3 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 28. november 2001 (Rt-2001-1521)

Heller ikke Høyesteretts kjæremålsutvalg foretar noen realitetsvurdering av avføringsbeviset.

I Rt-2001-1521 er det uttalt på side 1551:

”Under hovedforhandlingen i 1958 var det et sentralt spørsmål i forbindelse med avføringsbeviset hvorledes avføringen var kommet på Torgersens sko, i hans lomme og på fyrstikkesken.”

Denne uttalelsen er en tilnærmet avskrift av kjennelsen av 31. mai 1976, jf. ovenfor under punkt 6.3. At dette var et sentralt spørsmål i 1958, fremstår imidlertid som ren gjetting. Det er ikke opplyst noe om hvilke holdepunkter man hadde for en slik uttalelse.

Konklusjonen er slik:

”Kjæremålsutvalget bemerker at det ikke er anført noe i forbindelse med avføringsbeviset som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter § 391 nr. 3. Det dreier seg utelukkende om nye vurderinger av beviset på

grunnlag av de sakkyndiges uttalelser, og vurderinger av de sakkyndiges arbeid, som hevdes å være lite tilfredsstillende. Utvalget kan heller ikke se at det er anført noe som svekker verdien av avføringsbeviset.”

Straffeprosessloven § 392 andre ledd er i det hele tatt ikke omtalt i tilknytning til avføringsbeviset. Synspunktene foran under punkt 8.2 om angivelig utfylling og presisering under hovedforhandlingen får også tilsvarende gyldighet for behandlingen i kjæremålsutvalget.

9 Gjenopptakelsessaken 2004/2006

9.1 Nye sakkyndige uttalelser

9.1.1 Professor dr. philos. Ragnar Bye og professor dr. med. Trond Eskeland

Ved gjenopptakelseskommisjonens behandling i 2004-2006 forelå en rekke nye sakkyndige uttalelser vedrørende avføringsbeviset fra professor dr. philos. Ragnar Bye og professor dr. med. Trond Eskeland.

Bye og Eskeland har gitt følgende sammendrag av disse uttalelsene i en oppsummering av 24. juni 2004:

”Oppsummeringen gjennomgår de dokumenter som viser at undersøkelsene som ble gjort fra desember 1957 til mars 1958 feilaktig knyttet Torgersen til avdøde/åstedet med grunnlag i en overfladisk likhet mellom prøvene fra Torgersen og prøvene fra avdøde/åstedet. Likheten besto i at avføringsprøvene hadde et rikt innhold av planterester.

Denne likhet oppsto januar-mars 1958 fordi prøvene fra Torgersen ble manipulert. Det kom ny avføring på steder hvor det før ikke hadde vært avføring, og prøver som var oppbrukt, oppsto på nytt og med nytt innhold.

I desember 1957 var det en klar ulikhet mellom prøvene fra Torgersen og prøvene fra avdøde/åstedet, men denne ulikheten ble det helt sett bort fra. Undersøkelsene i desember 1957 viste at det var lite eller ingen planterester i avføringsprøvene fra Torgersen, mens avføringsprøvene fra avdøde/åstedet hadde rikelig med planterester. En av prøvene fra Torgersen inneholdt hår, som tyder på at prøven var fra dyr. Dyr har alltid hår i avføringen fordi de slikker pelsen. Det ble ikke funnet hår i prøvene fra avdøde/åstedet, noe som tyder på at disse prøvene var fra menneske.”

Bye og Eskeland mener også at det har foregått manipulering av avføringsprøvene. Dette har jeg i min gjennomgang ikke tatt stilling til. Jeg har analysert de sakkyndiges uttalelser slik som de foreligger. Det er imidlertid mange ting i de sakkyndiges rapporter som kan virke påfallende. For å nevne et eksempel: Prøve 1 inneholdt svært lite planterester, men hår. Først skapte materialet av fra turnskoen - fra hælens

ytterside. Prøvematerialet var meget sparsomt og man skulle tro at Først derfor skrapte av det som fantes. Da Først fikk turnskoene i retur fra politiet én måned senere kunne han likevel skrape av nytt materiale fra samme sted på turnskoene. Denne prøven (prøve 1b) inneholdt rikelig med planterester og ingen hår.

9.1.2 Professor dr. philos. Per Brandtzæg

Under høringen som kommisjonen avholdt 30. mars 2006 avga professor Per Brandtzæg muntlig forklaring. Denne er gjengitt på sidene 197-205 i kommisjonens avgjørelse.

Kommisjonen gir på side 204-205 følgende oppsummering av Brandtzægs redegjørelse:

”Professor Brandtzæg oppsummerte med at det er fem udokumenterte påstander om avføringsbeviset:

- *Åstedet og liket var tilsølt med avføring som ble antatt å stamme fra offeret, uten at rettsmedisineren ved granskingen anga noen holdepunkter for dette.*
- *Politiet mente at det var tiltalte som hadde flyttet det tilsølte liket fra trappeavsatsen og ned i kjelleren. Til tross for dette var dressen, som Torgersen skulle ha brukt da drapet fant sted, helt uten spor av avføring da den senere ble beslaglagt av politiet.*
- *Av alle prøver hentet fra åstedet, liket og fra antrekk nr. 2, ble det kun funnet en liten flekk som ble påvist å være avføring.*
- *Alle prøvene ble antatt å være fra menneske, men det ble aldri dokumentert at de kom fra menneske, de kunne like gjerne komme fra et dyr. Dette kunne ha blitt dokumentert.*
- *Noen av de såkalte avføringsprøvene fra offer og tiltalte hadde visse fellestrekk, jf. planterestene, men dette ble feiltolket av de sakkyndige som høyst sannsynlig identitet mellom prøvene, og at de kom fra samme kilde. Man ser bort fra tilfeldigheter i funn, og dette er et brudd på den viteskapelige tilnærmingen.*

Professor Brandtzæg konkluderte:

- *Undersøkelsene av det såkalte avføringsbeviset er en serie av uprofesjonelle øvelser som bryter mange av de mest grunnleggende prinsipper ved naturvitenskapelige analyser.*
- *Tilgjengelig metodologi ble ikke benyttet for å kunne bekrefte eller avkrefte om den eneste dokumenterte avføringsprøven fra tiltalte virkelig stammet fra menneske, og Brandtzæg viser til at dette kunne ha vært gjort i Gøteborg i 1957.*
- *Det finnes absolutt ikke noe grunnlag for å hevde at antatt avføring fra åstedet/offeret og spor funnet på tiltalte kan knytte Torgersen til drapet. Brandtzæg understreker at han er veldig klar på dette punktet, ut fra sitt vitenskapelige ståsted.*
- *Avføringsbeviset er helt uten bevisverdi, og representerer et klassisk eksempel på hvordan sakkyndighetsarbeid som ser bort fra*

tilfeldigheter i funn, kan føre svært galt av sted og overkjøre sunn fornuft. Brandtzæg understreker at vitenskapsmenn ikke utelukkende kan bruke tall og P-verdi, men at de også må bruke sunn fornuft.

9.1.3 Den rettsmedisinske kommisjon

Den rettsmedisinske kommisjon avga uttalelse om avføringsbeviset 6. desember 2004. Av denne uttalelsen fremgår blant annet følgende::

”I denne saken engasjerte politiet flere sakkyndige for å bistå med undersøkelser av biologiske spor sikret fra siktede og fra den døde/åstedet. Hensikten var å finne ut om de spor man hadde sett på siktetes sko samt noen andre spor fra siktede var avføring, eventuelt om den var fra menneske, og om den i så fall kunne komme fra samme kilde som den antatte avføring funnet på den døde/åstedet. Dette var – og er – en uvanlig problemstilling innen etterforskning i drapssaker, og man hadde ingen etablert instans som hadde forensisk (rettsbiologisk) erfaring for oppdraget.

...felles for alle er antakelig at de aldri har hatt lignende oppdrag. Ingen hadde erfaring med å ”artsbestemme” avføring, ingen hadde antakelig erfaring engang med å identifisere et spor som avføring. Det er tvilsomt om noen av dem noen gang hadde sammenlignet avføringsprøver i den hensikt å avgjøre om de kunne stamme fra samme eller ulik kilde. Det var neppe tilgjengelig noen skikkelig metodebeskrivelse for slike sammenligninger engang i rettsmedisinske lærebøker (det er det knapt i dag heller). Og det verken fantes eller finnes gode kilder med informasjon til hvilken grad av individuell variasjon det er mellom ulike avførings”prøver”. I dag ville man hatt en viss sjanse til ved hjelp av DNA-markører å identifisere ”kilden”, men alt i alt ville oppdraget også nå ha bydd på betydelige utfordringer.

Kommisjonen mener at den vekt de ”felles” planterester i seg selv kan sies å tale for at prøvene har samme kilde, vil være en funksjon av den hyppigheten slike planterester forekommer med i avføring fra kilder det kan være relevant å sammenligne med. Rent umiddelbart ville man anta at erter ikke var noe uvanlig innslag i kosten og at den identifiserende vekt av funnet ikke kan bli stor.

De sakkyndige synes også å ha vært slått av en likhet i det relative mengdeforholdet for de karakteristiske planterestene. Det kan være grunn til å minne om at noen av prøvene viste betydelig ulikhet i denne sammenheng. Den beskrevne likhet må således sees i relasjon til at den har de sakkyndige åpenbart lett spesielt etter. Dette vil måtte svekke den statistiske vekten man kan tillegge likheten.”

9.2 Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 8. desember 2006

I avgjørelsen av 8. desember 2006 har kommisjonen delt opp behandlingen av avføringsbeviset i særskilte drøftelser etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd.

9.2.1 Straffeprosessloven § 391 nr. 3

I forhold til straffeprosessloven § 391 nr. 3 oppsummerer kommisjonen på side 214-215 med en henvisning til følgende uttalelse fra Høyesteretts kjæremålsutvalg:

”Kjæremålsutvalget bemerker at det ikke er anført noe i forbindelse med avføringsbeviset som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter § 391 nr. 3. Det dreier seg utelukkende om nye vurderinger av beviset på grunnlag av de sakkyndiges uttalelser, og vurderinger av de sakkyndiges arbeid, som hevdes å være lite tilfredsstillende.”

Kommisjonen fortsetter:

”Kommisjonen slutter seg til kjæremålsutvalgets uttalelse, og kan heller ikke se at det er fremkommet noe nytt etter 2001 som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter at kjæremålsutvalget avsa sin kjennelse. De nye rapportene som foreligger ved domfeltes begjæring i 2005, herunder uttalelsen fra DRK og uttalelsen fra professor Brandtzæg, representerer kun en vurdering og evaluering av arbeidet og erklæringene til de sakkyndige i 1958, som ikke under noen omstendigheter synes å være egnet til å føre til frifinnelse.”

Kommisjonen presiserer ikke at det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet. Den formulering som er benyttet – ”slutter seg til kjæremålsutvalgets uttalelse” – etterlater også tvil om hvorvidt det er foretatt en samlet vurdering av alt materiale som er brakt frem i tilknytning til avføringsbeviset. Og presisjonssvikten fortsetter. Kommisjonen uttaler i første punktum at det ikke er fremkommet noe som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis, mens andre punktum, hvor det er egnethetskriteriet som gjengis, nødvendigvis må forutsette at det aktuelle materialet har vært akseptert som nye bevis allikevel. Noen nærmere analyse av hvorvidt det omtalte materialet kan anses som nye omstendigheter eller bevis, er ikke i noe fall gjort.

9.2.2 Straffeprosessloven § 392 andre ledd

I drøftelsen av § 392 andre ledd gir kommisjonen på side 215 uttrykk for at de sakkyndige konstaterer i ulik grad at det var likhet mellom de aktuelle prøvene. Printz' rapport av 4. februar 1958⁴⁵, hvor han gir uttrykk for ”absolutt sikkerhet” og ”full overensstemmelse” er imidlertid ikke nevnt. Det samme gjelder utsagnene om likhet som kom frem under hovedforhandlingen. På side 216 uttales det:

”Kommisjonen bemerker i denne sammenheng at det av avisreferater fra hovedforhandlingen fremgår at de sakkyndige avga forklaring og svarte på

⁴⁵ Dok. 27, underbilag 9.

spørsmål under hovedforhandlingen. Det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”

Av avisreferatene fremgår ikke noe om at andre sakkyndige enn Strøm og Mork har fått spørsmål under hovedforhandlingen, i et hvert fall ikke spørsmål som kan oppfattes som kritiske. Noen opplysninger som kan vise at konklusjonene til de sakkyndige vedrørende avføringsbeviset er blitt svekket eller nyansert under hovedforhandlingen, kan som nevnt ikke sees.

Og utsagnet om hva de sakkyndige måtte antas å være kjent med, er ikke vellykket. Det er ikke spørsmål om de sakkyndiges generelle viten, men om hvordan de har anvendt denne generelle kunnskapen, og – først og fremst – hva som har vært formidlet til lagretten. At de omtalte kunnskapene om hår i avføring fra dyr har vært formidlet til lagretten, er det ingen grunn til å anta. Gjengivelsen i dagspressen av forklaringene fra disse sakkyndige viser det motsatte.

Kommisjonens uttalelse må også forstås slik at den er enig i både at pelsdyr som slikker pelsen, får hår i avføringen, at hunder ble foret med middagsrester og at erter og hvete var en vanlig del av kostholdet på 1950-tallet. Men hvilken betydning denne kunnskapen skal tillegges, herunder hvilken betydning det skal tillegges at den ikke er formidlet til lagretten, er det ikke reflektert over. Det samme gjelder det forhold at det bare var i den opprinnelige turnskoprøven (prøve 1) at det ble funnet hår. Kommisjonen skulle selv ha konstatert både denne uoverensstemmelsen og det forhold at det ikke var hveteceller i lommeprøven og fyrstikkeskeprøven, og tatt stilling til betydningen av disse uoverensstemmelsene. Når dette ikke er gjort, dreier det seg en klar forsømmelse av utredningsplikten etter straffeprosessloven § 398 første ledd.

Kommisjonen uttaler side 211:

”Det sentrale spørsmålet er om avføringen på domfelte og avføringen på åsted/offre stammet fra samme kilde, ikke om den stammet fra menneske eller dyr, eller for så vidt fra avdøde.”

Dette er så langt det rekker et korrekt utsagn, selv om det er vanskelig å forstå hvorfor kommisjonen åpner for muligheten av at alle avføringsprøvene kan stamme fra dyr.

I det følgende avsnitt 8.3.8.4 (side 211-214), kalt ”Stammet prøvene fra siktede og åstedet/avdøde fra samme kilde” tar kommisjonen ikke standpunkt til det spørsmålet den selv stiller, men gjengir bare uttalelsene fra de sakkyndige i 1958 og fra Den rettsmedisinske kommisjon. Uttalelsen fra DRK vurderes ikke i realiteten.

På side 217-218 omtaler kommisjonen ”bevisbildet omkring avføringsbeviset” i tilknytning til § 392 andre ledd . Det som sies her har jeg kommentert på sidene 99-102 i min analyse av saken, datert 8. mai 2014.

I det følgende gjengis dette avsnittet i kommisjonens avgjørelse og mine kommentarer til de enkelte elementene i begrunnelsen. Den løpende nummereringen av enkeltelementene i kommisjonens begrunnelse har jeg satt inn.

Kommisjonens begrunnelse er slik:

”Kommisjonen vil igjen understreke at det trolig (1) er det samlede bevisbildet som har vært avgjørende for lagretten,...Hvorvidt, og i hvilken grad lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset er det ingen opplysninger om. (2) For så vidt gjelder bevisbildet omkring avføringsbeviset, vil kommisjonen kort nevne at Rigmor Johnsen ble drept ved kvelning. (3) Det ble funnet avføring på avdødes høyre lår, underskjørt og strømpestropp. (4) Avføringen på trappeavsatsen synes å ha vært tråkket utover. (5) Domfelte ble pågrepet i rimelig nærhet av drapsstedet en halv time før brannvesenet fikk melding om brannen i Skippergata 6b. (6) Det ble funnet spor på domfeltes turnsko som viste seg å være avføring. Det ble også funnet avføring i bukselommen til domfelte og det ble funnet avføring på en fyrstikkeske han hadde i lommen. De sakkyndige bruker blant annet betegnelser som ”likhet” og ”full overensstemmelse” om funnene. (7) I tillegg bemerkes at domfelte ikke røykte og at liket var forsøkt påtent. På brannstedet ble det funnet 11 avrevne fyrstikker, og i fyrstikkesken med avføring oppgir Printz at det manglet 15-20 fyrstikker. (8) Under den rettslige forundersøkelsen forklarte politioverkonstabel Kurland at domfelte, da han ble innbrakt til Møllergaten 19, skyllet ansiktet og hendene med vann i drikkefontene før han ble inkvirert. Politikonstabel Haugstad forklarte at domfelte, etter inkvireringen gikk direkte bort til en utslagsvask og vasket hendene og ansiktet. Han syntes vaskingen varte lenge og ble til slutt utålmodig. Kurland og Haugstad forklarte seg som vitner under hovedforhandlingen. (9)

...

Det er dette bevisbildet omkring avføringsbeviset, som har vært en del av det samlede bevisbildet, som har ligget til grunn for lagrettens avgjørelse av skyldspørsmålet. (10) Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

I det følgende gjengis kommentarene fra min analyse til denne oppsummeringen:

”Hensikten med denne oppsummeringen, som åpenbart har hatt til hensikt å redusere den relative vekten av avføringsbeviset, må nødvendigvis ha vært å peke på beviselementer som kommisjonen mener eller antar at lagretten har vektlagt i Torgersens disfavør.

Oppsummeringen foranlediger følgende kommentarer:

(1) Det er uklart hva kommisjonen mener med forbeholdet "trolig". Hvis lagretten har gjort jobben sin, har de selvfølgelig vurdert det samlede bevisbildet og i den forbindelse tillagt hvert enkelt beviselement den vekt som presentasjonen av beviset har gitt grunnlag for. Hvis kommisjonen skulle mene at det ikke kan ses bort fra at lagretten ikke har vurdert det samlede bevisbildet – noe som er en språklig konsekvens av den uttrykksmåte som er valgt – skulle jo dette umiddelbart ha ført til gjenopptakelse etter strpl. §392 andre ledd.

(2) Dette kan vanskelig ses som annet enn en ny undervurdering av lagretten. Selvefølgelig har den lagt stor vekt på avføringsbeviset, på samme måte som på de sakkyndige uttalelsene om de øvrige tekniske bevis. På samme måte som for moment (4) under tannbittbeviset er dette utsagnet verdiløst så lenge det ikke klargjøres hvilke beviselementer kommisjonen mener lagretten kan ha lagt vekt på. Det er vanskelig å se hvorledes de sakkyndige vedrørende avføringsbeviset kan ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning var at avføringen på Torgersens sko stammet fra Rigmor Johnsen. Printz var den tydeligste. At også de sakkyndige uttalelser vedrørende dette beviset er blitt tillagt vekt i Torgersens disfavør kan ikke være tvilsomt. At skråsikkerheten hos disse sakkyndige har vært noe mindre enn hos Strøm og Wærhaug, kan ikke gi grunnlag for noen annen vurdering.

(3), (4) og (5) Dette er uomtvistede opplysninger. Men kommisjonen kan umulig mene at det her dreier seg om beviselementer som har vært tillagt vekt i Torgersens disfavør.

(6) Torgersen ble pågrepet ca. 400 meter i luftlinje fra åstedet. Dette gjør det ikke mer sannsynlig at han var drapsmannen enn en hvilken som helst annen person innen samme avstand fra åstedet, dvs. på et samlet område på i overkant av en halv kvadratkilometer.

(7) Her motsier kommisjonen seg selv. Ovenfor har den uttalt at det er uvisst hvorvidt og i hvilken grad lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset. Men allikevel argumenteres det med de sakkyndiges konklusjoner om "likhet" og "full overensstemmelse" som en del av det samlede bevisbildet, og da må kommisjonen nødvendigvis mene at det er lagt vekt på avføringsbeviset allikevel.

(8) Det er uklart hva fyrstikkene har med avføringsbeviset å gjøre. Og det er ikke riktig at det ble funnet 11 avrevne fyrstikker. Printz opplyser i sin rapport av 24. februar 1958⁴⁶ at "av disse var 4 ikke antent men mesteparten av satshodet var løst opp unntatt en hvor satsen var brent bort uten at fyrstikken var blitt antent".

De fire omtalte fyrstikkene må jo da ha ligget i det fuktige miljøet i kjelleren så lenge at satsen er blitt oppløst. Det er lite sannsynlig at de har hatt noe med påtenningen av bålet å gjøre.

Printz skriver videre:

⁴⁶ Dok. 27, underbilag 11, s. 2.

”Videre fantes i denne prøve 3 fyrstikker hvorav det var brennt bort henved 1 cm. Og endelig 4 ganske korte som var brennt helt ned til stumper på 1 ½ - 2 cms lengde; disse er med andre ord brennt så langt ned som det er mulig å holde i en brennende fyrstikk og det ligger nær å tenke at de har vært brukt til å lyse opp med. ”

Kommisjonen har ikke reflektert over hvorledes disse fyrstikkene kan ha vært benyttet, under forutsetning av at Torgersen var drapsmannen. Det var ikke fyrstikker i Torgersens brunstripete dress. Andre lyskilder har han ikke hatt. Om Printz’ hypotese om at de nedbrente fyrstikkene har vært benyttet til å lyse med, skulle være riktig, må fyrstikkene med andre ord ha vært benyttet som lyskilde når han i følge politiets teori kom tilbake for å tenne på. Men dette forutsetter igjen at plasseringen av liket og oppstablingen av bålet har skjedd i stummende mørke. Dette er i seg selv aldeles usannsynlig. Og – dersom gjerningsmannen har klart det – hvilket behov kan han da ha hatt for å lyse opp ved bruk av fyrstikker når han kom tilbake?

Dette er åpenbare svakheter ved politiets teori i tilknytning til fyrstikkene. Det hadde vært grunn til å vente at kommisjonen kommenterte betydningen av dem nærmere når den først nevnte dem som en del av det bevisbildet i tilknytning til avføringsbeviset som ble presentert for lagretten, og som kommisjonen åpenbart mener at lagretten har lagt vekt på. Egentlig er dette et bevisement i Torgersens favør.

(9) Det er ikke en gang antydning hvilken betydning dette forholdet skal ha som bevisement. Det som ligger under, er selvfølgelig en teori om behovet for å forvise seg om at det ikke var spor av blod eller avføring på hendene. Da burde det vært sagt i klartekst. Og hvorfor vasker han da ansiktet? Han måtte jo vite at det ikke i noe fall var blod eller avføring der. Og det er jo rimelig å anta at han hadde vasket hendene mens han var hjemme, hvis det hadde vært behov for det? Likeledes kan det være mange grunner til at en prøveløslatt som blir innbrakt for et sykkeltveri han ikke har begått, har behov for å vaske seg. Svette på hendene og i ansiktet er en mest nærliggende forklaring.

(10) Kommisjonen kommenterer bare deler av ”bevisbildet omkring avføringsbeviset”. Momenter i Torgersens favør er konsekvent utelatt. Jeg nevner

- (a) Aasers luktprøve, jf. nedenfor under punkt 7.5.2.3. Svakheterne ved denne er ikke nevnt eller kommentert.*
- (b) Hårene i avføringsprøvene, jf. nedenfor under punkt 7.5.2.4. Kommisjonens eneste uttalelse om dette problemet på side 210 om at ”det må antas at Aaser var klar over at dyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen.” Kommisjonen har altså uten videre akseptert Aasers konklusjon på basis av den tvilsomme luktprøven, uten å problematisere betydningen av disse hårene. At Rigmors arbeidsgiver har servert henne ertesuppe med hår i, kan det ses bort fra. Det viseres til merknadene nedenfor under punkt 7.5.2.4. Kommisjonens antagelse er verdiløs. Og det avgjørende er som nevnt foran, ikke hva Aaser har vært klar*

- over, men hva som har vært formidlet til lagretten, og hvilken betydning dette forholdet har i dag.*
- (c) *Betydningen av erter som del av kostholdet. Heller ikke dette er problematisert eller drøftet av kommisjonen. Det sies bare side 216 at "det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet." Merknadene her er de samme som under (b). Det avgjørende er ikke hva de sakkyndige var kjent med, men hva som har vært formidlet til lagretten.*
- (d) *Manglende forklaring på hvordan avføring fra avdøde kan ha kommet på fyrstikkesken og i/ved Torgersens lomme.*

Kommisjonens stillingtagen er altså at den uten motforestillinger bygger på de sakkyndiges vurderinger fra 1958 og ikke drøfter eller vurderer de vektige innvendinger som har kommet mot disse erklæringene. Det er ikke tatt hensyn til lovforarbeidenes åpning for gjenopptakelse på grunnlag av en ny vurdering av beviskjeden. Begrunnelsen lider av store svakheter.

Hvilken vekt avføringsbeviset skal tillegges i dag, kommenterer kommisjonen heller ikke, ut over følgende utsagn side 218:

"Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.""

De iøynefallende svakhetene ved kommisjonens begrunnelse fremgår klart av denne gjennomgangen.

Kommisjonen uttaler avslutningsvis på side 218 under gjennomgangen av avføringsbeviset:

"Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.""

Her gjentar og bekrefter kommisjonen den gjennomgående feilen som hefter ved hele avgjørelsen. Ved vurderingen etter straffeprosessloven § 392 andre ledd dreier det seg ikke om en isolert vurdering av avføringsbeviset, men om en samlet vurdering av hele bevisbildet slik det fremstår i dag, og hvor hvert enkelt beviselement inklusive avføringsbeviset blir tillagt den vekt det rettelig skal ha.

10 **Gjenåpningssaken i 2008/2010**

10.1 **Ingen nye sakkyndige uttalelser**

Det ble ikke presentert nye sakkyndige utredninger vedrørende avføringsbeviset i forbindelse med gjenåpningssaken i 2008/2010.

10.2 **Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse**

I beslutningen av 30. september 2010 gjengir kommisjonen på side 24-26 det som er sagt på side 217 flg. i avgjørelsen fra 2006. Deretter uttales det:

”Kommisjonen er enig i og slutter seg til denne vurderingen, og kan ikke se at det er noe i domfeltes anførsler som tilsier en annen vurdering av avføringsbeviset i dag. Det fremsettes ingen opplysninger som ikke var kjent for kommisjonen i 2006.”

11 **Nærmere vurdering av avføringsbeviset**

Hvis avføringsbeviset skal tillegges vekt i Torgersens disfavør, må følgende kumulative vilkår være oppfylt:

- (1) Det var menneskeavføring på Torgersens sko.
- (2) Det er ekskluderende identitet mellom avføringen fra Rigmor Johnsen og åstedet på den ene side og avføringen på Torgersens sko samt lommefragmentet og fyrstikkeskefragmentet på den annen side.
- (3) Torgersen må som hypotetisk drapsmann på en forklarlig måte ha fått avføring fra liket på skoen, i lommen og på fyrstikkesken i forbindelse med returen til Skippergata 6 b for å tenne på bålet.
- (4) Det foreligger ikke alternative kilder til turnskoprøven, fyrstikkeskefragmentet og lommefragmentet.

Disse vilkårene vil bli nærmere behandlet i det følgende.

11.1 Turnskoprøven

11.1.1 Er turnskoprøven menneskeavføring?

11.1.1.1 Betydningen av Aasers luktprøve

Det vises til gjennomgangen foran under punkt 4.2 og følgende beskrivelse, som også er gjengitt der, av det arbeidet Aaser gjorde på oppdrag fra politiet 11. desember 1957.

”Felningsreaksjonen av prøvene: nr. 16, 17, 18 og 19 med hundeavføring som kontroll var helt negative. Etter dette utfall var det ingen grund til å foreta prøven med det sparsomme materiale fra turnskoen. Da disse prøver ikke ga noe resultat ble prøve nr. 1 (jf. K.L. prøve nr. 8) oppslemmet i noen få dråper destillert vann. Det fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske. Til sammenligning ble 3 prøver av hundeavføring (av forskjellig alder og mengde) oppslemmet i vann. Fra disse fremkom en lukt som etter mitt skjønn avvek fra lukten av den prøve som er funnet på siktedes turnsko. Etter dette anser jeg det som sannsynlig at prøven som er funnet på siktedes turnsko stammer fra menneske.”

Når det gjelder den nærmere vurderingen av Aasers luktprøve vises også til punkt 4.2. foran, hvor det konkluderes med at luktprøven er verdiløs. Og uansett er luktprøven uten relevans for noen av de andre prøvene enn prøve 1, som er den eneste han har luktet på.

11.1.1.2 Andre uttalelser om menneske eller hund som kilde

I forbindelse med spørsmålet om avføringen stammet fra menneske eller hund viser kommisjonen på side 216 til følgende uttalelse i lagmannsrettens kjennelse av 18. august 2000, som kjæremålsutvalget sluttet seg til i Rt-2001-1521:

”De tidligere sakkyndiges arbeid var ikke ment som vitenskapelige verk, men som et arbeid utført av fagpersoner under etterforskning og primært med henblikk på påtalemyndighetens avgjørelse av tiltalespørsmålet. Oppgaven i forhold til politietterforskningen var først og fremst å gjennomgå beslaglagt materiale samt å gjøre sammenligninger mellom ulike funn på stedet og funn knyttet opp mot siktede. Under den senere behandling for retten, herunder under de sakkyndiges muntlige redegjørelser under hovedforhandlingen, vil det normalt bli utdypninger, korreksjoner m.v. i forhold til det som er skrevet under etterforskningen. Dette skjedde også i denne saken. Konklusjoner om bevisverdien av funnene i forhold til den totale bevisføring lå naturligvis utenfor de sakkyndiges mandat.”

Om antakelsene om ”utdypninger, korreksjoner m.v. i forhold til det som er skrevet under etterforskningen” vises til det som er sagt foran under punkt 9.2.2 foran. Utsagnet om at ”(d)ette skjedde også i denne i denne saken” er det ikke belegg for.

Foreliggende opplysninger inneholder ikke spor av nyansering eller korreksjoner fra de sakkyndige som har uttalt seg om avføringsbeviset. Tvert imot må det legges til grunn at de – først og fremst Printz – uttalte seg med minst like stor sikkerhet i retten som i de skriftlige erklæringene.

Det er nærliggende å holde disse uttalelsene fra lagmannsretten opp mot det Den rettsmedisinske kommisjon uttaler om de sakkyndiges arbeid med avføringsprøvene, og som er gjengitt under punkt 9.1.3 foran:

”...felles for alle er antakelig at aldri har hatt lignende oppdrag. Ingen hadde erfaring med å ”artsbestemme” avføring, ingen hadde antakelig erfaring engang med å identifisere et spor som avføring. Det er tvilsomt om noen av dem noen gang hadde sammenlignet avføringsprøver i den hensikt å avgjøre om de kunne stamme fra samme eller ulik kilde. Det var neppe tilgjengelig noen skikkelig metodebeskrivelse for slike sammenligninger engang i rettsmedisinske lærebøker (det er det knapt i dag heller). Og det verken fantes eller finnes gode kilder med informasjon til hvilken grad av individuell variasjon det er mellom ulike avførings”prøver”. I dag ville man hatt en viss sjanse til ved hjelp av DNA-markører å identifisere ”kilden”, men alt i alt ville oppdraget også nå ha bydd på betydelige utfordringer.”

Denne uttalelsen er verken referert eller omtalt under kommisjonens merknader til avføringsbeviset (side 205 flg.).

At avføringen har vært menneskeavføring, har også vært akseptert av høyesterettsadvokat Johan Hjort, som bisto Torgersen i en periode i 1959, jf. uttalelsen som er gjengitt foran under punkt 7.2:

”Jeg antar at det ikke er grunnlag for å bestride at den avføring som fantes på domfeltes sko er identisk med avdødes avføring. Dermed er det dog ikke gitt at han har fått den på seg på åstedet.”

Borgarting lagmannsrett har i kjennelsen av 18. august 2000 vist til en uttalelse av 23. februar 2000 fra professor dr. agric. Ola M. Heide, hvor det blant annet er uttalt:

”Jeg finner at det med stor sikkerhet er fastslått at avføringsprøvene er fæces av menneske og ikke av hund. Dette underbygges i høy grad av det store innhold av vegetabiliske matrester (planteceller) i fæces-prøvene.”

Det er uvisst hvilken vekt lagmannsretten har lagt på dette utsagnet. Det er ikke fulgt opp i Høyesteretts kjæremålsutvalg eller i avgjørelsene fra Gjenopptakelseskommisjonen. Det er forståelig, da utsagnet uansett er uten verdi. For det første presenterer Heide en begrunnelse som ikke har vært benyttet av noen av de opprinnelige sakkyndige. For det annet utelukker han fullstendig forekomsten av vegetabiliske matrester i hundeavføring, noe som bare kan skyldes kunnskapsmangel om hvorledes hunder ble foret på 1950-tallet.

Oppsummeringsvis kan det konstateres at det sakkyndige arbeid som er utført i tilknytning til analyse av avføringsbeviset, både i forbindelse med hovedforhandlingen i 1958 og senere, i seg selv ikke gir grunnlag for å konstatere om avføringen på Torgersens turnsko stammet fra menneske eller dyr.

11.1.1.3 Betydningen av forekomsten av celler fra erter og hvete

Neste spørsmål blir da om forekomsten av celler fra erter og hvete i seg selv taler mot alternativet avføring fra hund, slik at dette alternativet kan elimineres på dette grunnlaget.

Den rettsmedisinske kommisjon sier om dette:

”Kommisjonen mener at den vekt de ”felles” planterester i seg selv kan sies å tale for at prøvene har samme kilde, vil være en funksjon av den hyppigheten slike planterester forekommer med i avføring fra kilder det kan være relevant å sammenligne med. Rent umiddelbart vil man anta at erter ikke var noe uvanlig innslag i kosten og at den identifiserende vekt av funnet ikke kan bli stor.”⁴⁷

Spørsmålet er ikke kommentert av Høyesteretts kjæremålsutvalg i 2001. Det er heller ikke vurdert av kommisjonen i 2006, med unntak av følgende uttalelse side 216:

”Det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”

Her gjør kommisjonen samme feil som ved uttalelsen om Aasers kunnskap. Disse sakkyndige (Printz, Fürst og Arbo Høeg) har hatt til oppgave å vurdere hvorvidt det var likhet mellom prøvene. Å vurdere alternative kilder til avføringen i turnskoprøven har ligget utenfor deres mandat. Den omtalte kunnskapen har de sikkert hatt. Men dette har ikke gitt dem noen foranledning til å vurdere alternative kilder. Ingen av dem har i det hele tatt berørt problemstillingen. Som det fremgår av referatene fra prosedyren har alternativet avføring fra hund – herunder sannsynligheten for at avføring fra hund inneholdt celler fra erter og hvete – ikke vært forelagt som problemstilling for lagretten.

Som det fremgår av sitatet foran, har gjenopptakelseskommisjonen vært enig i at erter og hvete var en vanlig del av kostholdet på 1950-tallet, og at hunder spiste middagsrester. Selvfølgelig ble hunder også foret med brød og brødrester, antakelig atskillig hyppigere enn med middagsrester som inneholdt erter. Hvetecellene i de prøvene hvor slike celler er påvist, gjør det i et hvert fall ikke mindre sannsynlig at de stammer fra hund. Og forekomsten av erter utelukker i seg selv selvfølgelig heller

⁴⁷ Jf. punkt 9.1.3 foran.

ikke at det foreligger rimelig tvil om hvorvidt prøvene stammer fra menneske eller hund.

Når det i utgangspunktet må aksepteres som sannsynlig at turnskoprøven (prøve 1) besto av hundeavføring, jf. nedenfor under punkt 11.5.1, røkker det derfor ikke ved denne sannsynligheten at den inneholdt celler fra erter og hvete.

11.1.1.4 Var det identitet mellom turnskoprøven og prøvene fra åstedet og avdøde?

Et forhold som er blitt viet oppsiktsvekkende liten oppmerksomhet i forhold til den sentrale betydning det åpenbart har, er at det ble funnet hår i avføringen på turnskoene, men ikke i noen av de andre prøvene. Det vises til gjennomgangen foran under avsnitt 4.2.

Kommisjonen uttaler side 210:

”Det bemerkes likevel at Aasers oppdrag gikk ut på å avklare om avføringen på skoen stammet fra dyr eller menneske, han påviste at det i prøven var ”noen få små hår” som han ikke kunne identifisere, og det må antas at Aaser var klar over at dyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen.”

Side 216 gjentas at ”(d)et må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen,...

Det er sikkert riktig at Aaser har hatt slik kunnskap som kommisjonen peker på. Men det avgjørende er ikke hvilken kunnskap han har hatt eller ikke har hatt. Avgjørende er hva som har vært formidlet til lagretten. Hvis det hadde vært kommunisert synspunkter på betydningen av hårene i turnskoprøven i motsetning til de øvrige prøvene, holdt opp mot fremgangsmåten ved og betydningen av den subjektive og verdiløse lukteprøven, hadde lagretten fått mulighet til å kunne vurdere dette spørsmålet på en ordentlig måte. Men hvis han har nøydt seg med konklusjonen på grunnlag av luktpøven, noe han åpenbart har gjort, har lagretten blitt forhindret fra å foreta en avveining som de skulle hatt mulighet til å foreta.

Ut over utsagnene om hva de sakkyndige må ha visst, er betydningen av hårene i turnskoprøven ikke kommentert i noen av de foreliggende avgjørelsene, til tross for at spørsmålet har vært tatt opp av Brandtzæg under kommisjonens høring (kommisjonen side 201). Det springende spørsmålet er nødvendigvis hvor hårene kommer fra, hvis de ikke kommer fra et dyr? Om det er identitet mellom avføringsprøvene, må hårene nødvendigvis stamme fra Rigmor Johnsen's avføring. Da må hun like nødvendigvis også ha fått i seg disse hårene i mat hun har spist. Og da må det stilles spørsmål om sannsynligheten ved at dette kan ha skjedd. Ved identitet måtte hårene i avføringen i likhet med ertecellene nødvendigvis stamme fra ertesuppen som Rigmor Johnsen hadde spist på hotellet hvor hun arbeidet, dagen i forveien. Men at ertesuppen som

hun hadde fått servert hos arbeidsgiveren, og som selvfølgelig var tilberedt på hotellkjøkkenet, inneholdt hår, kan det ses bort fra.

Og like viktig er det at det – om også turnskoprøven (prøve 1) hadde stammet fra Rigmor Johnsen – nødvendigvis hadde måttet være hår til stede også i noen av avføringsprøvene fra åstedet og fra henne. Men slike hår er ikke funnet. Det kan ikke konkluderes annerledes enn at det ikke er identitet mellom prøve 1 og de øvrige prøvene.

Det er påfallende at Aaser ikke har reflektert over betydningen av hår i den avføringen han har definert som menneskeavføring på grunnlag av en verdiløs luktp prøve. Årsaken er antakelig at spørsmålet om hvor hårene har kommet fra, har ligget utenfor hans mandat. Men det er i et hvert fall påfallende at heller ikke Gjenopptakelseskommissjonen har underkastet dette spørsmålet en selvstendig vurdering.

Funnet av hår i prøve 1 viser klart at denne må ha en annen kilde enn de prøvene fra åstedet og fra avdøde.

11.2 Lommeprøven og fyrstikkeskeprøven

11.2.1 Var det identitet mellom disse og de øvrige prøvene?

Fragmentene fra lommen og fyrstikkesken adskiller seg fra samtlige andre prøver ved at det i dem ikke er konstatert celler fra hvete, i motsetning til det som gjelder for samtlige av de andre prøvene.

Det manglende funnet av hveteceller i disse prøvene viser klart at de må ha en annen kilde enn prøvene fra åstedet og fra avdøde, og også en annen kilde enn turnskoprøven. Det er heller ikke holdepunkter for at disse to prøvene har samme kilde. At det er konstatert erteceller i begge, er ikke tilstrekkelig.

11.2.2 Hvordan kan Torgersen som hypotetisk drapsmann ha fått disse fragmentene på seg?

Teorien om Torgersen som drapsmann må nødvendigvis forutsette at også avføringsfragmentene i bukselommen og på fyrstikkesken har kommet dit etter at han hadde vendt tilbake til kjelleren for å tenne på, etter å ha klargjort bålet før han dro hjem for å hente fyrstikker. Noen fysisk kontakt med avføringen på drapsstedet, bortsett fra at han teoretisk kan ha tråkket i den, kan han ikke ha hatt. Avføringen i bukselommen må nødvendigvis ha kommet dit via en bærer. Da må teorien like nødvendigvis forutsette at han har fått avføring på hånden ved å ta på sin egen sko der hvor avføringen befant seg, eventuelt på liket eller hennes klær, også i dette tilfellet nettopp der hvor avføringen befant seg, og deretter ha stukket hånden i lommen. Men her har den hypotetiske Torgersen hatt det travelt med å tenne på bålet, komme seg

ut, få tak i sykkelen og sykle fra stedet. I en slik situasjon stikker man ikke hånden i lommen.

På samme måte må avføring på hånden ha smittet av på fyrstikkesken – alternativt må denne ha vært i direkte kontakt med avføringen på liket i forbindelse med påtenningen. Mot det siste taler imidlertid at arnestedet var på likets venstre side, mens avføringen var på utsiden av høyre lår. Fyrstikkesken lå også i en jakkelomme, så avføringen i bukselommen kan ikke ha kommet dit via fyrstikkesken, og vice versa. Dette blir så anstrengt at det i praksis må utelukkes. Det gis ingen fornuftig forklaring på dette spørsmålet.

Hvis påtalemyndigheten skulle velge å holde fast ved at fragmentene fra fyrstikkesken og lommen stammer fra Rigmor Johnsen, til tross for den manglende identiteten mellom disse og de øvrige prøvene og også mellom disse to prøvene innbyrdes, må det også forventes en redegjørelse for hvorledes disse fragmentene kan ha havnet der de ble funnet. Noen slik redegjørelse finnes ikke noe sted i saken. Den bærer heller ikke spor av at disse spørsmålene har vært drøftet i de tidligere gjenoptakelses- og gjenåpningssakene.

11.3 Oppsummering av avføringsprøvene

Forskjellene mellom de enkelte prøvene kan etter dette oppsummeres slik:

Prøver fra avdøde og åstedet:	Celler fra erter og hvete. Ikke hår.
Turnskoprøven:	Celler fra erter og hvete. Hår.
Fyrstikkeskeprøven:	Celler fra erter. Ikke celler fra hvete. Ikke hår.
Lommeprøven:	Celler fra erter. Ikke celler fra hvete. Ikke hår.

I tillegg kommer at den opprinnelige turnskoprøven (prøve 1) inneholdt sparsomt med planterester – Aaser fant ingen – i motsetning til de øvrige prøvene.

Det er ikke grunnlag for å konstatere identitet mellom turnskoprøven, fyrstikkeskeprøven og lommeprøven på den ene side og prøvene fra åstedet og avdøde på den annen side, slik de sakkyndige gjorde i 1958. Det er heller ikke grunnlag for å konstatere identitet mellom turnskoprøven, lommeprøven og fyrstikkeskeprøven innbyrdes.

Luktprøven er uten verdi, og de sakkyndige rapportene for øvrig gir ikke grunnlag for å konstatere likhet som kan overstyre betydningen av funnene av hår i turnskoprøven eller det manglende funn av celler fra hvete i prøvene fra fyrstikkesken og lommen. Det er som det fremgår, heller ikke samsvar når det gjelder mengden av palisadeceller fra erter i de enkelte prøvene.

Dette kan vanskelig forstås på annen måte enn at avføringsprøvene har tre, muligens fire, forskjellige kilder.

- Kilde 1: Prøvene fra avdøde og åstedet.
Kilde 2: Prøven fra turnskoen.
Kilde 3: Prøvene fra fyrstikkesken og lommen.

11.4 Spor som ikke er funnet

Like viktige som de avføringssporene som ble funnet, er sporene som ikke ble funnet.

Med unntak av de små – tildels fragmentariske – avføringsprøvene som er behandlet i det foregående, er det ikke funnet spor av avføring på Torgersens klær og sko.

Rapporten fra obduksjonen av Rigmor Johnsen beskriver en strømpelholder som var på ”høyre side tilsølet med avføring på samme måte som på utsiden av høyre lår, ...”. Bildene fra kjelleren, som ble tatt før liket ble flyttet, bekrefter dette. Hun lå på ryggen med skjørt og underskjørt trukket opp rundt livet. Bildene er tatt fra hennes høyre side, og viser relativt store mengder avføring på utsiden av høyre lår. I tillegg kommer Kriminallaboratoriets beskrivelse av avføring innvendig på skjørtet. Hun må også ha hatt avføring rundt endetarmsåpningen, selv om dette ikke er uttrykkelig nevnt i obduksjonsrapporten.

Påtalemyndighetens hypotese forutsetter at Rigmor Johnsen ble drept i trapperommet, og at Torgersen deretter har båret liket, som da var tilsølt av avføring, ut på gårdsplassen og lagt det i kjelleren. Det krever en nærmere forklaring hvordan dette kan ha latt seg gjøre uten at det ble etterlatt spor av avføring på hans egne klær – den stripete dressen og frakken. Men slike spor finnes ikke.

Hvis avføringen på skoen hadde kommet et tråkk i avføringen på drapsstedet, hadde det også vært grunn til å vente større mengder avføring på skoen enn det som faktisk ble konstatert.

Det er heller ikke funnet spor av avføring på sykkelens venstre pedal, noe det hadde vært grunn til å vente dersom han hadde satt seg på sykkelen umiddelbart etter å ha tråkket i avføringen på drapsstedet. På samme måte er det ikke funnet spor etter avføring på gummiholkene på sykkelstyret, noe det hadde vært grunn til å forvente dersom han hadde hatt avføring på den ene hånden.

11.5 Alternative kilder til avføringsprøvene

11.5.1 Turnskoprøven

Påtalemyndigheten må nødvendigvis ha hatt en oppfatning i 1958 om hvor turnskoprøven stammet fra og om hvorledes Torgersen skulle ha fått den på seg. Det er imidlertid ingen spor av hva som måtte ha vært sagt om dette under hovedforhandlingen. Heller ikke noen av de etterfølgende avgjørelsene bærer spor av at dette spørsmålet har vært vurdert, bortsett fra antakelsen i 2006 om at det har vært

tema under hovedforhandlingen i 1958. Man har åpenbart slått seg til ro med påstandene fra 1958 om identitet, uten å stille de nødvendige kritiske spørsmål i den anledning. Betydningen av hår i denne prøven har ikke noen gang vært realitetsvurdert.

Torgersen som hypotetisk drapsmann må nødvendigvis ha fått denne avføringen på skoen på åstedet – enten på selve drapsstedet eller i kjelleren. At den skal stamme fra kjelleren, kan det imidlertid ses bort fra. Den måtte i tilfelle stamme fra et tråkk i avføringen på drapsstedet, som han etter påtalemyndighetens hypotese nødvendigvis må ha passert på vei tilbake for å tenne på.

I åstedsrapporten av 6. februar 1958⁴⁸ beskriver politibetjent Haugen åstedet. Han uttaler blant annet:

”Midt på avsatsen som er av betong, var det en større ansamling, ca. 10 cm. x 15 cm. med avføring. Så vel avføringen som blodet var tråkket utover.”

Dette reiser spørsmålet om hvem som kan ha tråkket avføringen utover.

Den omtalte avsatsen førte direkte ut til gårdsplassen. Beboerne passerte ikke denne avsatsen for å komme til trappen. Olga Eriksen passerte her da hun var i bakgården rundt midnatt for å tømme søppel,⁴⁹ men hun bemerket som kjent at det var *”noen som hadde kastet opp eller spyttet blod der nede”*, og det kan nok da ses bort fra at hun har tråkket i avføringen.

I sin uttalelse av 17. desember 1958 skriver statsadvokat Dorenfeldt bl.a.:

”Domfelte gir den uriktige opplysning at man må passere stedet hvor fæces ble funnet for å komme frem til brannstedet. Pfm. Haukenæs har opplyst til meg at samtlige brann- og politifolk kom inn porten fra Fred. Olsensgt., som var den naturlige adkomst til gårdsplass og kjeller. Gangen ut til Skippergt. ble tidlig sperret på grunn av funnene på gulvet.”

Det må med andre ord legges til grunn at det verken er beboere, politifolk eller brannfolk som har tråkket avføringen utover. Da må det være drapsmannen som har gjort det. At dette har skjedd i forbindelse med drapet og bæringen av liket ut på gårdsplassen og ned i kjelleren er åpenbart mest sannsynlig. Og da ville man ha funnet avføringsspor på drapsmannens sko. Men på de brune skoene som Torgersen hadde på seg tidligere på kvelden, var det ikke spor av avføring. Disse skoene ble beslaglagt 7. desember 1957. Hadde politiet sett spor av noe som kunne ha vært avføring, slik som de gjorde for turnskoens del, hadde de brune skoene selvfølgelig også blitt undersøkt nærmere.

⁴⁸ Dok. 26 underbilag 5 s. 2.

⁴⁹ Dok. 10, s. 10.

Påtalemyndighetens hypotese må da åpenbart forutsette at det ikke har vært tråkket i avføringen i forbindelse med drapshandlingen, men at dette først skal ha skjedd når Torgersen angivelig har kommet tilbake med turnskoene på. Dette fremstår i seg selv som mindre sannsynlig. En drapsmann som hadde kommet tilbake for å passere dette stedet senere på kvelden, ville ha sett avføringen på gulvet – han ville vel også ha sett etter andre spor på stedet som han måtte fjerne og i et hvert fall blitt oppmerksom på avføringen på denne måten – og instinktivt unngått å tråkke i den. Ingen trækker i avføring som man ser. Og i så fall – om dette allikevel hadde skjedd – ville større mengder avføring fortsatt vært intakte under skoen, og høyst sannsynlig bli avsatt på den venstre sykkelpedalen.

Bare av denne grunn er det lite sannsynlig at avføringen på turnskoen stammer fra åstedet.

Og i tillegg ligger en annen kilde langt nærmere.

Torgersen forteller selv at han brukte turnskoene når han drev løpetrening med fotball på friområdet Ola Narr like i nærheten av boligen. Denne virksomheten hadde han gjenopptatt etter at han ble løslatt i oktober 1957. Løpetreningen er det opplyst om i avhør 15. desember 1958, hvor det blant annet er uttalt:

”Siktete...forklarte at avføringen kan stamme fra guttongen til hans søster, eller siktete kan ha fått avføringen på turnskoene når han har vært ute og trenet. Siktete opplyser at han har løpt på Ola Narr.”

På Ola Narr ble det selvfølgelig også luftet hunder, og her har det vært hundelort. Det var ingen som fjernet hundelort i 1957. Sannsynligheten for at han har tråkket i en hundelort etter en hund som har spist middagsrester, under løpetrening på Ola Narr, er høy. Dette alternativet ser ikke ut til å ha blitt fulgt opp under den fortsatte etterforskningen, og heller ikke under hovedforhandlingen.

Den mest nærliggende forklaringen er derfor at avføringen på skoen skyldes at Torgersen ved en tidligere anledning da han hadde turnskoene på seg – på et eller annet tidspunkt forut for kvelden 6. desember – har tråkket i en hundelort. Dette er den eneste holdbare forklaring på funnet av hår i denne prøven.

11.5.2 Lommeprøven og fyrstikkeskeprøven

Det er som nevnt på det rene at fragmentene på fyrstikkesken og i lommen ikke innholdt spor etter hvete, i motsetning til samtlige av de øvrige prøvene. Da kan det ikke være identitet mellom disse fragmentene og de øvrige prøvene. Allikevel er det av betydning å peke på mulige alternative kilder.

Disse fragmentene stammer sannsynligvis fra Torgersen selv. Opplysningene om hans klær synes å vise at kravene til personlig hygiene og renslighet på dette tidspunktet ikke har vært så høye som ønskelige. Generelle hygienekrav var nok

heller ikke de samme i 1957 som i dag. Hvis man slurver med tørking og håndvask etter toalettbesøk får man lett avføringsfragmenter på hånden, og ved sviktende hygiene kan dette lett havne i lommen. Og det samme spørsmålet kan jo stilles vedrørende broren Lorang, når det gjelder fyrstikkesken i lommen på jakken som de to brukte om hverandre. Jakken tilhørte Lorang, som røykte, i motsetning til Torgersen. Fyrstikkeskene har tilhørt ham, og ligget i lommen allerede da Torgersen tok den på seg natten til 7. desember 1957. Lorang hadde brukt jakken tidligere på kvelden. Sigarettstumpene i lommen bekrefter uttrykkelig at jakken har vært brukt av broren.

Ingen av disse alternative forklaringene har vært presentert for lagretten. De har heller ikke vært tatt opp i forbindelse med tidligere begjæringer om gjenopptakelse og gjenåpning.

12 Konklusjon

Som det fremgår av gjennomgangen foran, må det på grunn av ulikhetene mellom de enkelte prøvene legges til grunn at de avføringsprøvene som har vært analysert, har tre – muligens fire – forskjellige kilder:

- (1) Prøvene på avdøde og fra åstedet (fra avdøde).
- (2) Turnskoprøven (fra hund).
- (3) Prøvene fra fyrstikkesken og lommen (fra Torgersen selv og/eller broren Lorang Torgersen).

Det kan da konkluderes slik:

- (1) De sakkyndige i 1958 ga i Torgersens disfavør et ufullstendig og feilaktig bilde av hva de enkelte avføringsprøvene inneholdt, både i sine skriftlige erklæringer og under forklaringene under hovedforhandlingen.
- (2) Høyesteretts kjæremålsutvalg har ikke belegg for sin uttalelse på side 1564 i Rt-2001-1521 om at avføringsbeviset ikke er svekket.
- (3) Gjenopptakelseskommissjonen har ikke belegg for sin uttalelse om det ikke foreligger særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.

- (4) En korrekt vurdering av avføringsbeviset og bevisbildet rundt dette tilsier at avføringsprøvene ikke kan påberopes som bevis i Torgersens disfavør, og heller ikke skulle ha vært tillagt vekt i 1958. Avføringsbeviset er uten betydning som bevis – verken i den ene eller andre retningen.

Nesodden, 4. juni 2015

Nils Erik Lie

